

„POUR LES INTÉRÊTS D’UN SI GRAND ROI?”
LIPPAY GYÖRGY ESZTERGOMI ÉRSEK ÉS A
„WESSELÉNYI-ÖSSZEESKÜVÉS”

„POUR LES INTÉRÊTS D’UN SI GRAND ROI?”
ARCHBISHOP GYÖRGY LIPPAY AND THE
„WESSELÉNYI CONSPIRACY”

Tusor Péter

tudományos tanácsadó, kutatócsoport-vezető, ELKH Moravcsik
Gyula Intézet; MTA-PPKE Fraknói Kutatócsoport.
tusor@btk.ppke.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A lap fő célja Lippay György esztergomi érsek (1642–1666) szerepének elemzése volt az úgynevezett „Wesselényi-összeesküvésben” (1664–1671) a megjelent francia diplomáciai források alapján; pontosabban az 1664 ősztén, a vasvári béke után felerősödő feudális mozgalomban betöltött szerepe. Lippay főleg ennek a részvételnek köszönhetően vált ismertté a történetírásban. Jacques de Grémonville, XIV. Lajos bécsi rendkívüli megbízottjának jelentéseit és parancsait alaposan elemezve számos jelentős kijelentést tesz lehetővé az események még hiányzó részletes rekonstrukciójáról.

Az új alapítású kapcsolat a francia diplomácia 1664 decemberi bécsi követével a magyar feudális vezetőknek a Rajnai Ligához fűződő viszonyával összefüggésben értelmezhető, amely az uralkodó engedélyét élvezte és 1663 óta nyomon követhető volt, a Liga tagja mint Elzász grófja. Lippay primás elsődleges célja Grémonville-jel Decemberben ugyanaz volt, mint von Gallennel három hónappal korábban, a münsteri herceg-püspökkel, a Rajnai Liga egyik vezetőjével, aki csapatával érkezett Magyarországra és Bécsbe.

Abstract

The main purpose of the paper was to analyse the role of György Lippay, the archbishop of Esztergom (1642–1666), in the so-called “Wesselényi conspiracy” (1664–1671) based on the published French diplomatic sources; more precisely his role taken in the feudal movement intensifying in the autumn of 1664, after the Peace of Vasvár. Lippay became known in historiography mainly due to this participation. The thorough analysis of the reports and orders of Jacques de

Grémonville, the extraordinary envoy of Louis XIV in Vienna, enables many significant statements of the yet missing detailed reconstruction of the events.

The newly founded relation with the French diplomacy's envoy in Vienna in December 1664 can be interpreted in the context of the Hungarian feudal leaders' relation with the League of the Rhine, which enjoyed the permission of the monarch and was traceable since 1663. Louis XIV was also the member of the League as the count of Alsace. Primate Lippay's primary aim with Grémonville in December was the same than that of with von Gallen three months prior, the prince-bishop of Munster, one of the leaders of the League of Rhine, who arrived in Hungary and in Vienna with his troops. The aim of the continuance of the campaign was to prevent the ratification of the Peace of Vasvár with the siege of Érsekújvár. The primate was planning the siege of the border fort – regarded as his own – still in February 1665. He informed the French diplomacy about his plan through his auxiliary bishop of Greek origin, Jácint Macripodari, the bishop of Csanád, who once studied in Paris as a Dominican monk. Lippay wanted to set the course for Leopold I's policy by the assistance of the French, to continue the anti-Ottoman campaign and to start to liberate Hungary, for which the military background already existed. (This was realised 20 years later.)

During the negotiations in December 1664, the secret ally with the French occurred on the part of the primate for the sake of a certain “big plan” (*grand dessein*). This was already not against the policy of the monarch (or rather his ministers), but explicitly against Leopold I, namely he had given the country to the Ottomans simply to “deprive the Hungarians from their freedom” and to be able to act with full power against the French. However, despite this evident conflict of interests, Primate Lippay disappeared from the reports of Grémonville after April 1665, apparently he did not keep in touch with the French and did not keep the door open to the secret ally considered in December 1664. This change of action was not due to his illness and his passivity as the research had suggested before, but he viewed the “French alliance” with due criticism based on his European political experience and his judgements. He was obviously aware of the court of Paris's absolutist tendency – that exceeded Vienna – and its attempt to gain European hegemony; moreover, with the centuries-old nature of French politics towards the Ottomans. After the death of Miklós Zrínyi, among the Hungarian feudal leaders, he (and Court Chancellor György Szelepchény, archbishop of Kalocsa) was the one who knew the European politics properly, he gained extensive experience in diplomacy and administration to come to this realisation. Similarly to Miklós Zrínyi, it was not an option for Lippay to give in the Ottomans.

There is no trace in the archives of Hungary and Vienna that the ecclesiastical orders had drafted a political program in the end. The answer can be reached through the research in the Vatican.

Kulcsszavak: Lippay György, Wesselényi összeesküvés, Rajnai Liga.

Keywords: György Lippay, Wesselényi conspiracy, League of the Rhine.

Lippay György esztergomi érsek neve annak ellenére nem nagyon ismert a magyar közvélemény előtt, hogy mentoránál és neves elődjénél, Pázmány Péternél (1616–1637) hosszabb ideig állt a formálódó trienti magyar katolicizmus élén, és volt Magyarországnak a nádor mellett vezető közjogi méltósága és politikusa. Noha a Pázmány-életmű konszolidálása és továbbvitele, például a nagyszombati egyetem jogi karának megalapítása hozzá kötődik, az összefoglaló történeti munkákban leginkább a vasvári béke időszaka és a „Wesselényi-összeesküvés” kapcsán kerül elő neve.¹

„Engemet bizony senki arra nem veszen, hogy jóvá hagyjam ezt a veszedelmes békességet, amely minket elveszít” – idézi sorait Benczédi László.² „De minél több új összeköttetéseket kötött Grémonville a magyarokkal, annál inkább visszavonult Lippay érsek. Nem bízott Zrínyi [Péter]ben s különben is betegeskedett... Noha Lippay szereplése a mozgalomban soha sem volt jelentékeny, halála mégis súlyos csapást mért a nemzeti ügyre” – írta róla Acsády Ignác 1898-ban.³ „Lippay érsek 1666-ban, Wesselényi nádor 1667. áprilisban meghalván, nem maradt többé vezető, akinek tekintélye lett volna” – olvashatjuk Szekfű Gyulától.⁴ „[Lippay] 1664 decemberében

¹ Előljáróban fontos leszögezni, hogy a címben is szerepelő, a historiográfiában gyökeret vert figyelemfelkeltő kifejezés csupán metonimikusan használható 1666. februári stubnyafürdői gyűlés előtti, illetve a nádor 1667. márciusi halálát követő rendi szervezkedésre, pontosabban az egymással ingadozó interakcióban álló, a vasvári békekötés nyomán kiterjedélyesedő szervezkedések sorára.

² *Benczédi László: Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom (1664–1665), Magyarország története 1526–1686 (Magyarország története tíz kötetben 3/1–2; szerk. R. Várkonyi Ágnes), Budapest 1987, 1155–1272 és 1823–1840, 1154.*

³ *Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657–1711), Magyarország története VII (szerk. Szilágyi Sándor), Budapest 1898, 3/II: ‘A nemzeti mozgalom Wesselényi Ferenc haláláig’ <https://mek.oszk.hu/00800/00893/html/>.*

⁴ *Szekfű Gyula: A XVII. század (Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar Történet IV), Budapest 19437, 173.*

jelezte Grémonville-nek: a magyar sérelmek orvoslására az egyetlen lehetőségnek ő is a francia szövetséget látja, és ennek érdekében akár pártot is hajlandó lenne alakítani. Lippay Zrínyi Miklóshoz hasonlóan korának egyik legműveltebb és széles politikai horizonttal rendelkező magyarja volt, aki képes lehetett volna összefogni az elégedetlenkedőket és eredményeket elérni az udvarral szemben” – ad összefoglaló értékelést Romsics Ignác.⁵

E szemléltetésül hozott példák után, most Nádasdy Ferenc, Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc kivégzésének 350. évfordulóján igyekszünk Lippay primás szerepét közelebbről megérteni a szervezkedésben. Fő forrásunk ebben a Jacques Bretel de Grémonville (1625–1686) bécsi rendkívüli francia követ (1664–1673)⁶ diplomáciai levelezése. Kivonatait Pauler Gyula hasznosította 1876-os alapmonográfiájában.⁷ A magyar vonatkozású, rendi szervezkedéssel kapcsolatos *dépêche*-k már 1888-ban megjelentek nyomtatásban.⁸ A kiadvány több érdekesebb, például Zrínyi Miklóssal és Lippayval kapcsolatos közlését Pauler recenzióban ismertette.⁹ A primásra, illetve a francia követtel folytatott tárgyalásaira vonatkozó adatok feldolgozására és értelmezésére azonban mindeddig nem került sor.¹⁰ Az alábbiakban erre teszünk kísérletet.

⁵ Romsics Ignác: A Wesselényi-féle összeesküvés, *Korunk* 4 (2018), 2. sz., 35–45, 38.

⁶ Grémonville. Jellemzése Paulernél: I, 49–50 (lásd a következő jegyzetet).

⁷ Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671 (I–II), Budapest 1876, 50 ssk.

⁸ Balthasarus Bogisich (ed.): Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia (1663–1671) (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium 19), Zagrabiae 1888.

⁹ Pauler Gyula (rec.): Bogisich: Acta coniurationem..., *Századok* 24 (1890), 347–353, különösen 348–349.

¹⁰ A különféle diplomáciai jelentések forrásértékének kiterjedt irodalma van. A velencei követjelentéseknek és Leopold von Rankénak köszönhetően a modern tudományosság kezdetétől a kora újkor kutatásának kulcsdokumentumai. A kora újkori dispacciókra és vizsgálatuk kritikai szempontjaira megfelelő eligazítást ad: Georg Lutz: Glaubwürdigkeit und Gehalt von Nuntiaturreberichten, *QFIAB* 53 (1973) 228–275; újabban: Guido Braun: Erkenntnisspotentiale der „Nuntiaturreberiche aus Deutschland” für di internationale historische Forschung, *QFIAB* 98 (2018) 11–30. Értelmezésünkben az alkalmazandó forráskritika lényege, hogy a követ rendre jól informált, és tényközlései rendszerint megbízhatónak tekinthetők. Ez létérdeke volt, hiszen a küldő állam más, alkalmi hírforrásokból is rendre tájékozódott, és így ellenőrizhette közléseit. Az események, és főleg a követ által folytatott tárgyalások interpretációja már lehet manipulatív, sőt sokszor az. E manipuláció jellege azonban rendre a ténylegesen alkalmazni kívánt politika irányonalát

Vizsgálatunk alapvetően a vatikáni magyar történeti kutató-sok erőteréből indul. Egyfelől Lippay nunciaturai kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei publikálása kapcsán megírt mikrobiográfiájának „utótanulmánya”.¹¹ Másfelől „előtanulmány” a *status ecclesiasticus* szervezkedésbeli szerepének megértéséhez, mely szerepet a pápai diplomácia bevonására tett kísérlet ismeretében érdemben újra kell értékelni.¹²

1. Kapcsolatkeresés a Rajnai Szövetséggel

A magyar vezetőket a végletekig sokkolta, hogy őket és ezzel Magyarországot kihagyták a vasvári tárgyalásokból, sőt magát a békekötés tényét is hosszú hetekig titkolták előttük, nehogy a magyar és más külföldi egységek diverziót végrehajtva veszélyeztessék életbelépését. Végül csupán az 1664. szeptember 27-ei bécsi császári ratifikálást követően íródott meg az erről tudósító uralkodói *Handbillet*, melyet Lippay primás Pozsonyban két nap múltán vett kézhez, a többiek: Zrínyi Miklós, Wesselényi, Nádasdy valamivel később.¹³ Az is tény, hogy már ekkor felmerült a francia királyválasztás ötlete, ami 1665 februárjára országszerte közvégyakozás formáját öltötte.¹⁴ A különfé-

jelzik, melyet a korszakban sokkal inkább a követ maga formál, semmint a távoli központ, mely rendre csupán jóváhagyta képviselője lépéseit. Ha kivételesen nem, az már a követ visszahívását vetítette előre.

¹¹ „Catholicos ad spem erigendo”. Lósy Imre: Lippay György és Szelepcshény György kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei a Vatikánban (1625–1666) (CVH I/19), mikrobiográfiai tanulmányokkal közreadja *Tusor Péter*, Budapest–Róma 2021 (s.a.).

¹² Vö. alább a 111. j.

¹³ *Tusor Péter*: A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664), TSz 57 (2015) 2. sz., 219–251, 233–238. – Újabb kutatásoknak köszönhetően a két nap késlekedés oka is kideríthető. Az 1664. szept. 27-ei dátummal aláírt ratifikációs császári okmányt – melyet futár hozott Bécsből – ugyanaznap cserélték ki az érsekújvári táborban IV. Mehmed szultán példányával, a magyar rendek értesítésére csupán ennek Bécsbe érkezése után került sor. Követségére: *Özgül Kolçak*: Walter Leslie Habsburg-követ látogatása a Portán. Diplomáciatörténeti adalékok (1665–1666), *Aetas* 31 (2016) 3. sz., 99–127, 119–120. A békekötés módját és kommunikációját a középpontba helyezve, összefoglalóan: *Katalin Toma*: Der Friede von Eisenburg 1664 und seine Auswirkung auf die Positionierung der ungarischen politischen Elite, Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Europas 45), hg. von Arno Strohmeyer–Norbert Spannenberger, Stuttgart 2013, 185–195.

¹⁴ 1664 őszi kiváló áttekintést ad: *Klaniczay Tibor*: Zrínyi Miklós (Irodalomtörténeti Könyvtár 14), Budapest 1964, 786–804. Lásd alább 42–

le megbeszéléseken, úgy világiak, mint egyháziak között nyilván sok minden elhangozhatott már ekkor is, melynek az erős és ekkor még töretlen rendi önkormányzatiság kiváló terepet biztosíthatott.

Még épp fél évtizednek kell eltelnie ahhoz, hogy kiderüljön: az elősorban ítélkezési (*in iudiciis*) és közigazgatási autonómia mögött már erősen meggyengült a politikai és katonai fedezet. Egyik oka ennek Apafi Mihály Erdélye tevételes támogatásának hiánya volt. A fejedelmeséget gúzsba kötötte a török befolyás Várad 1660. évi elfoglalásában manifesztálódó megnövekedése.¹⁵ Másik okként a centralizált nagymonarchiák 17. századi kifejlődése szolgált, mely történelmi folyamatnak a Habsburg-államkonglomerátum is részese volt. Az európai monarchiák vesztfáliai békétől egészen a francia forradalomig tartó „nagy korszaka” nem a közép-európai rendi berendezkedésű országok, mindenekelőtt Lengyelország és Magyarország, hanem például az itáliai államok eljelentéktelenedését is eredményezte.¹⁶

A még a korábbi évtizedek, Bocskai, Bethlen és I. Rákóczi György fejedelmek, Illésházy, Thurzó Szaniszló, Esterházy Miklós nádorok, Forgách Ferenc és Pázmány Péter érsek politikáján palérozódott magyar rendi vezetésnek közvetlenül a vasvári béke publikálásától kimutatható egy titkos, ám legális, legfeljebb féllegális akciósorozata. A titkosság a korszakban a diplomáciai érintkezések természetes sajátja, épp annyira, ha nem még jobban, mint manapság. Az más kérdés, hogy ami 1664–1665-ben még törvényesnek és megengedettnek számított, annak iratai 1670-ben és utána már válogatás nélkül a *Verschwörungsakten* közé kerültek, elhomályosítva a későbbi történészi ítéletet is.¹⁷ Mint például a mainzi választófe-

43. j. is.

¹⁵ Vö. például *Benczédi László*: A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása, *TSz* 17 (1974) 596–630, 622–624; ugyanez átdolgozva, kiegészítve Nádasdy kedvezőbb bemutatásával: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685) (Értekezések a történeti tudományok köréből 91), Budapest 1980, 9–40 és 140–149.

¹⁶ A korszak hatalmi átrendeződése a reneszánsz korához képest tehát nem magyarázható csupán a kereskedelmi útvonalak áthelyeződésével a Mediterraneumból az Atlanti-térségre, jóval összetettebb folyamatról van szó. A kora újkori Európa geopolitikai átstrukturálódására, az „új politikai közösségek” kialakulására újabban: *Daniel H. Nexon*: *The Struggle for Power in Early Modern Europe: Religious Conflict, Dynastic Empires, and International Change* (Princeton Studies in International History and Politics 116), Princeton 2009.

¹⁷ Vonatköz kutatásai kezdetén ezt helyesen állapította meg már *R. Várkonyi Ágnes*: „a magyar politikusok félig-meddig legális önálló tárgyalásokra járnak Regensburgba, a birodalmi gyűlés s a Rajnai Szövetség vezetőihez, közvetlen kapcsolatot teremtettek János Fülöppel és Párizsban XIV. Lajos

jedelemmel, a Rajnai Szövetség vezetőjével folytatott érintkezések esetében is.¹⁸ A kétségbeesett magyar vezetők, mihelyst értesültek a vasvári esemény tényéről, egyből külföldi segítség után néztek. Lippay primás jezsuita gyóntatója útján a csapataival Magyarországon, illetve Bécsben tartózkodó Christoph Bernhard von Galen münsteri hercegpüspököt megkeresve a Rajnai Szövetséghez és a birodalmi rendekhez fordultak.¹⁹ Még hozzá korábbi érintkezéseik szerves folytatásaként. A magyar rendi vezetők kapcsolatkeresése a Rajnai Szövetséggel ugyanis 1663-tól uralkodói engedéllyel kezdődött,²⁰ amit az európai politikai helyzet alakulása magyaráz.

A franciabarát liga, Mazarin 1658-ban létrehozott mesterműve Bécset igyekezett mind távolabb tartani a Birodalom ügyeitől és egyúttal elszigetelni a Habsburgokat Spanyol-Németalföldtől. A mainzi választó János Fülöp irányított interkonfesszionális, védelmi jellegű *Reinische Allianz* avagy *Ligue du Rhin* nemcsak mintegy félszáz szuverén *Landesherr*-t tömörített, köztük Elzász uraként XIV. Lajost, hanem a hét választófejedelem közül négyet, ami nem kicsit növelte meg a francia esélyeket egy esetleges újabb császárválasztásra. Mazarin törekvései 1657/58-ban a 15 hónapos *interregnumot* követően összeült birodalmi gyűlésen azonban nem jártak sikerrel Lipót kizárására a választásból. Az 1658. július 15-én esküvel fogadott *Wahlkapitulationen* XIII. pontjába mindazonáltal már bekerült, hogy az új császár semmiféle módon nem nyújthat segítséget Spanyolországnak Franciaország ellenében. A Rajnai Liga nemcsak e fontos választási kitéltet és ezzel a rajnai területek biztonságát garantálta, hanem egyúttal szabad mozgásteret adott Franciaországnak, hiszen így a Birodalom felől biztosítva volt. Bécset ugyanakkor a meghatározóan dinasztikus szempontok miatt sikeres *Kaiserwahl* ellenére nemzetközileg elszigetelte.²¹

Ez magyarázza, hogy az 1663-as török támadásnál az udvar nem csupán engedte, hanem szinte diplomáciai közvetítés gyanánt

minisztériumával”. A török kiűzésének eszméje a magyar politikai gondolkodásban a XVII. század közepén, TSz 17 (1974) 495–501, 499.

¹⁸ Lásd például alább, a 110. j.-ben idézendő forrásokat.

¹⁹ *Tusor*: A primás, a bán és a bécsi udvar, 238skk.

²⁰ Mint ahogy téli hadjáratra is a Haditanács engedélyével és közreműködésével került sor. *Pálffy Géza*: Zrínyi Miklós nagy napja. A vati hadimustra 1663. szeptember 17-én, Pápa 2013 26–27 és 54–55.

²¹ A Rajnai Szövetség avagy Rajnai Liga létrejöttére például: *Max Braubach*: Vom Westfälischen Frieden bis zum Wiener Kongress (1648–1815), *Rheinische Geschichte* II (hg. von Franz Petri–Georg Droege, Düsseldorf 1980, 219–365. Lipót választási kötelezettségeinek kikényszerítésében János Fülöp mellett mindenképpen meg kell említeni Karl Kaspar von der Leyen trieri választófejedelem (1652–1676) nevét is.

már-már igényelte is a magyar rendi vezetők segélykérő külpolitikai aktivitását a császár által vonakodva elismert Rajnai Liga irányában.²² Ez az aktivitás a vasvári békekötés hírének publikálása után a primás részéről a leginkább szembetűnő. Jezsuita gyóntatója útján a Rajnai Szövetséget, személy szerint a Bécsben időző münsteri hercegpüspököt 1664. október legelején abból a taktikai célból kereste meg, hogy rávegye őt és a még a terepen tartózkodó birodalmi hadakat egy diverzió keretében Érsekújvár gyors visszavételére.²³

Stratégiai célja az volt, hogy új erőközpontot képezve a fiatal, mindössze 24 éves I. Lipót környezetében, új irányt szabjanak politikájának.²⁴ Lippay jól ráérezett arra, hogy a vasvári békekötés meg-

²² A Szövetség és a magyar rendi vezetők kapcsolataira: R. Várkonyi Ágnes: A közvetítő. Johann Philipp von Schönborn és a török háború (1657–1664); Egyetemes játéktér – magyar politika, Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok, Budapest 2010, 202–228 és 269–310, 298skk; vö. még Perjés Géza: A szentgotthárdi csata, 1664. augusztus 1., A szentgotthárdi csata. Háború és béke Zrínyi Miklós korában, Szombathely 2015, 55–106, 57 (és skk); az érintkezésekre az udvar tudtával került sor: Tusor: A primás, a bán és a bécsi udvar, 244, 105. j. A kapcsolatok gyökerei az 1658-as császárválasztáson résztvevő magyarokra vezethetők vissza. Lásd például Széchy Mária vallo-mását: Jankovics József: A „Murányi Venus” – tanúvallomásainak tükrében, ItK 119 (2015) 399–417, 414–415 (36. j.).

²³ Tusor: A primás, a bán és a bécsi udvar, 238–246. A von Gallenhez szóló követi instrukció kiadva: Tusor Péter: Lippay primás, a vasvári béke és a német birodalmi rendek (1664. október), Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára (ed. by Tibor Klestenitz–István Zombori), Budapest 2015, 79–88, 83–87.

²⁴ A primás tulajdonképpen a jó egy hónappal korábbi haditervben gondolkodott, amikor Esztergom, illetve Érsekújvár ostroma állt a tervezgetések középpontjában, és I. Lipót a harcias von Galen münsteri püspököt akarta a Montecuccoli által vezetett főserég erősítésére küldeni. Maga a nuncius De Souches generálist támogatva Érsekújvár ostromát tartotta reálisabbnak, mondván ez kevésbé veszélyezteti a Porzia által szorgalmazott béketárgyalásokat. A nuncius 1664. augusztus 28-ai jelentése: Nuntiaturrerichte vom Kaiserhofe Leopolds I. I–II (1657–1669) (Archiv für Österreichische Geschichte [AÖG] 103 und 106), hg. von Artur Levinson, Wien 1913–1918, 775–776 (n. 416). Végül Esztergom ostroma és a törökök csatára kényszerítése ment ki hivatalos uralkodói utasításba. Tusor: A primás, a bán és a bécsi udvar, 234–235; vö. R. Várkonyi Ágnes: Princeps [ex] leone et vulpe. Szimuláció, etika és törvényesség 1660–1711, Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai (szerk. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó), Budapest 2010, 247–286, 276 is. A disszimuláció nyilvánvaló. A kérdés, amit I. Lipót ekkori magatartása láttán fel kell tenni, hogy személy szerint ekkor tudott-e már a béke augusztus 10-ei aláírásáról Vasváron, vagy nem? Megkockáztatjuk, hogy még nem, Porzia ezt csak később, nem sokkal

ítélése az udvarban sem volt egységes, többen elégedetlenek voltak Simon Reniger von Renningen császári rezidenssel. Úgy vélték hogy elsiette az egyezség megkötését, és kis kivárással előnyösebb feltételeket lehetett volna kialakítani a törököktől. Lépései során Esztergom érseke kínosan ügyelt az uralkodó iránti lojalitásának hangoztatására, és a császári Titkos Tanácsban is igyekezett támogatást találni.²⁵ A Rajnai Szövetséget egyúttal – a Velence és mindinkább Párizs felé különösen aktív – Zrínyi Péter szintén megkereste bátyja halála után.²⁶ Lippay pedig levélben érdeklődött a *Serenissima* bécsi követétől, hogy vajon ők is békét kötöttek-e az oszmánokkal.²⁷

2. A primás tárgyalásai Grémonville-jel (1664. december)

Lippay primás Szekfü Gyula által elhíresített megbeszélését Grémonville francia követtel meghatározóan ebben az összefüggésben, a Rajnai Szövetség irányában, az oszmánellenes nemzetközi összefogás érdekében tett lépések részeként, folytatásaként tudjuk értelmezni. A szövetségnek a francia király Elzász grófjaként maga is tagja volt – húzzuk alá ismét. A primás Grémonville 1664. november 5-ei jelentésében tűnik fel először, mint aki a legellenségesebb a vaskvári békével szemben. Az egyezség évi 50 000 *ecu* veszteséget okoz neki, és azt hangoztatja, hogy sosem fog egyetérteni vele; tekintettel elismertségére az udvar a bíborosi kalap megszerzésével igyekszik őt leszerelni – jelentette Párizsba a követ (és amit a pápai nuncius rövid időn belül megvalósulhatónak tartott). A francia diplomata meglátása szerint Zrínyi Miklóssal együtt Lippaynak vannak eszközei, hogy hasznos szolgálatot tehessen. Mindketten telve vannak gyűlölettel

a szeptember végi publikálás előtt tudathatta az uralkodóval, aki szeptember 29-ei levelében először csupán fegyverszünetről értesítette (merte értesíteni) a magyar rendi vezetőket (Tusor, i.h.). A főminiszter számítása bevált, a professzionális színlelésnek köszönhetően a hadakozási idő jelentős lecsökkenésével a magyar rendi vezetőknek nem sikerült ellenakciót szervezniük. Porzia motivációira, illetve Lipót későbbi magyarázkodására: uo., 245–246, 107–108. j.

²⁵ *Tusor*: A primás, a bán és a bécsi udvar, különösen 234–235. Lippay 1664. szeptember 29-én Rottal Jánost (kiadva CST I/1, n. 443), október 6-án Lobkowitznak írt, elsősorban érzelmeikre hatva. Az udvarbeli elégedetlenségre Giovanni Chiaromanni követjelentése Pármába a bécsi udvarból 1664. október 18. *Óváry Lipót*: A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai III, Budapest 1901, 214–215, n. 1333 és 1334.

²⁶ *Benczédi*: A Wesselényi-féle, 597–598; s lásd alább, 110. j.

²⁷ Bécs, 1664. november 5. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich*: Acta coniurationem, 7–8 (n. v).

és bosszúvágygal. Új háborút szerveznek Magyarországon, melyhez pénzt akarnak szerezni – írta Grémonville.²⁸

A primás által kezdeményezett személyes találkozó részleteit, a Burg közeli kapucinus templomban tett nyilatkozatait a francia diplomata hosszasan ismerteti 1664. dec. 18-ai jelentésében.²⁹ Grémonville előljáróban méltatja a többi rendi vezetőét meghaladó ítélőképességét és tekintélyét („*le plus judicieux de tous et le plus autorisé*”).³⁰ Elmondása szerint Lippay azon a nézeten volt, hogy a császár célja a magyarok büszkeségének és szabadságának elnyomása. Úgy tudja továbbá, hogy a nagyvezérrel kötött békében titkos pontok teszik lehetővé I. Lipót számára, hogy a magyarokkal szemben a legkisebb engedetlenség láttán is felléphessen. A primás „várható bajok hosszas felpanaszolása után” azt is kifejtette bizalmasan Grémonville-nek, mint „a világ legkeresztényibb és legvallásosabb monarchája miniszterének”, hogy a császár azért kötött békét Vasváron, hogy háborút kezdhesen XIV. Lajos ellen, és hogy a törökök szándékos beengedésével az ország szívében a magyarokat még jobban uralma alá vethesse. I. Lipót pedig azzal akarja őt eltántorítani hazája érdekei védelmétől, hogy a pápának bíborra nominálja és kifizeti számára az Érsekújvár erődítéseire fordított 100 000 forintját.

Ez az a bizonyos karba font kézzel tett nyilatkozat, melyben Szekfű állítása szerint Lippay azt jelentette volna ki, hogy „a magyarok egyetlen reménye XIV. Lajosban van”, ami azonban a francia forrásszöveg nyilvánvaló félreolvasásán alapul. A lényegi mozzanat ezután következik, a primás szép diplomáciai virágnyelvbe csomagolva fejezte ki szándékát a titkos megállapodásra a francia királlyal megfelelő alkalom esetén. Kijelentette, hogy amennyiben XIV. Lajos szívesen veszi, biztosítani tudja a „szándékok megnyilatkozását” (azaz a magyarok elköteleződését), amire számíthat, amikor csak kívánja. Sőt ha a francia király megengedi, titokban küldenek is valakit, hogy megegyezhessenek e törekvés megvalósításának módzatairól (*pour convenir des moiens de son établissement*), és csupán némi segítséggel (*par quelques petites assistances*) fenn tudja tartani a „jóakaratot” (vagyis a magyarok hajlandóságát), ha majd XIV.

²⁸ Uo. – Grémonville jelentéseit jól kiegészíti Giovanni Chiaromanni, aki szintén beszámol Lippay Bécsbe érkezéről és elégedetlenségéről (bár csak évi 30 000 forint jövedelemvesztéséről tud) (nov. 29-ei jelentés), arról hogy részvételével a magyar főrendek december elejéig három értekezletet is tartottak, de a békefeltételeket még nem láthatták (dec. 6-ai jelentés), s december végén hagyták el Bécsset (dec. 27-ei jelentés). *Óváry*: Oklevélmásolatok, 216–217, n. 1343. 1344. 1347.

²⁹ Kiadva: *Bogisich*, Acta coniurationem, 16–18 (n. xv).

³⁰ Bécs, 1664. dec. 18. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich*: Acta coniurationem, 17 (n. xv).

Lajos megfelelő alkalmat találna. Majd kérte a követet, hogy tudassa uralkodójával érzelmeit és „vágyát, miszerint magát és nemzetét kész feláldozni egy ilyen nagy király érdekeiért”. Végül kifejtette, hogy I. Lipót oldalán csupán kevesen állnak, és egyedül Nádasdy Ferenc országbíró jelentős közük, aki nádor akar lenni.³¹

A követ nem kevésbé diplomatikus, barokk szófordulatokkal közölte válaszában, miszerint az elhangzottakat XIV. Lajos tudomására fogja hozni, aki tekintettel lesz a primás személyére, érdemeire, a magyar nép sorsának enyhítésére. A francia követ kifejezetten igyekezett motiválni Lippayt, kilátásba helyezve, hogy királya érdemben el fogja ismerni „e jó szándékát és teendő szolgálatait”.³²

Nos, Esztergom érseke ekkor valóban túllépett a legális nemzetközi kapcsolatkeresésen, hiszen nem a császári főminiszterekkel szemben, hanem az uralkodó és annak politikája ellen épített titkos külföldi kapcsolatot. És nyilván nem a kor szokása szerint fogalmazott barokkos szóvirágokra, hanem a mögöttes tartalomra, illetve a lényegi mondanivalóra kell figyelni a párbeszéd értelmezésekor. Ahogy tette ezt Grémonville is, aki megjegyezte még jelentése végén, hogy a magyarok nagyon „mérgesek”, Lippaynak sok „barátja,” azaz

³¹ „Que si Votre Majesté avoit pour agreable qu’ il mesnageast les esprits, qu’ il ne doutoit point qu’ il ne les fit declarer en sa faveur toutes et quantes fois qu’ Elle voudroit. Que si elle permettoit, ils luy enverroient secretement pour convenir des moiens de son establissement, qu’ il ne falloit cependant, que par quelques petites assistances, maintenir cette bonne volonte dont les effects paroistroient lors que Votre Majesté en voudroit trover la conjuncture; qu’ il me prioit de Luy faire scavoir ses sentiments, son desir de se sacrifier, luy et toute sa nation, pour les interests d’ un si grand Roy. [...] M’ayant declaré par le detail tous les Seigneurs qui estoient bien intentionnés pour l’Empereur, qui sont en petit nombre et de peu de merite, hors le Comte Nadasti, qu vouloit estre Palatin. Je luy repliquay que je ne manquerois pas de rendre compte à Votre Majesté de tout ce qu’ il m’ avoit proposé...” Uo. A kulcsmondát magyar fordítása: „Ha Felséged akarja, ő megdolgozza a kedélyeket, és nem kételkedik benne, hogy azok ne nyilatkozzanak Felséged mellett mindannyiszor, ahányszor Felségednek tetszeni fog. Ha Felséged megengedi, titokban küldenek valakit, ki a módokra nézve megállapodjék, csak némi kis segély [assistances] kellene, hogy az ember táplálja azt a jó-akaratot, melynek hatása mutatkozni fog, ha Felséged annak idejét látja”. Pauler, Századok, 349. Vö. Georg Wagner, Der Wiener Hof, Ludwig XIV. und die Anfänge der Magnatenverschwörung 1664/65, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 16 (1963) 87–150, 109. Arra, hogy Nádasdy kezdetben a béke oldalán állt: Benczédi, A Wesselényi-féle, 601–602. – A jegyzetekben található francia szövegidézetek a kiadást követve a korabeli helyesírással szerepelnek.

³² *Bogisich*: Acta coniurationem, 17 (n. xv).

szövetségese van, és ő az egyetlen, aki alkalmas „titkos praktikák folytatására”. Szerinte ugyanakkor túlságosan érintett az ügyben, és igyekszik előnyt kovácsolni a helyzetből.³³ Nyilvánvalóan azt latolgatta, hogy mennyire megbízható, illetve befolyásolható partner lehet a primás alkalomadtán. Jól látta, hogy egy sikeres kooperáció esetén Lippay vezetői szerepe az országban teljességgel megkérdőjelezhetlenné vált volna.

Az elkövetkező napokban ugyanezeket még egyszer átbeszélték, vagyis sor került egy második találkozóra is köztük. 1664. december 25-ei jelentésében arról ír Grémonville, hogy Lippay állhatatos elhárításában, ismét kifejtette bizalmasan korábbi gondolatait, és Bécsből minden korábinál jobban megsebezve távozott, ő maga pedig általánosságban biztatta.³⁴ 1665. január 1-jén azt jelentette Párizsba, hogy a császár környezetében folyamatosan napirenden tartják Lippay bíborosi nominációjának kérdését, emellett a pozsonyi kamara terhére évjáradékkal kívánták kiengesztelni, mint ahogy Wesselényit az általa patronált Csáky Ferenc kassai főkapitányságával, Nádasdyt pedig majdani nádorságával, illetve a német csapatok feletti parancsnoklás lehetőségét is biztosító tábornoki kinevezéssel kecsegtették.³⁵

A bécsi udvar szemlátomást nem mérte fel a vasvári békekötés hatását Magyarországon, elegendőnek vélte a szokásos recept alkalmazását, a legfontosabb vezetők lekenyerezését. Párizsban máshogy gondolkodtak erről. December, illetve január folyamán két, XIV. Lajos nevében fogalmazott jegyzék is reagált a primással kapcsolatosan. A december 12-ei abbéli vélekedésnek adott hangot, miszerint ha Lippay valóban annyira intelligens, mint a követ írta, nem fog meg-

³³ „J’observay qu’il estoit envenimé, qu’il a beaucoup d’amis, et c’est le seul capable de conduire quelque secrète pratique. Mais j’ay bien recognu aussy qu’il est fort intéressé et qu’il voudroit tirer quelque avantage present.” Uo. Pauler értelmezése szerint „észrevettem azt is, hogy nagyon haszonleső, és már most valami hasznot akarna húzni” (*Századok*, 349). De szerintünk ez téves értelmezés, Lippay két utódával ellentétben sosem volt túl anyagi, az ország sorsa és vezetése állt gondolkodása középpontjában, mely utóbbira mindvégig magát gondolta leginkább alkalmasnak. Paulerhez hasonlóan értelmezi Grémonville szavait Jean Bérenger is: Francia–magyar kapcsolatok a Wesselényi-összeesküvés idején (1664–1668), *TSz* 10 (1967) 275–291, 289 (53. j.).

³⁴ „L’Archevesque de Strigonie a bien penetré cette intention. Il est parti plus ulceré que jamais, m’ayant confirmé ses mesmes sentimens que je fis scavoir a Votre Majesté par le precedent courier...”. Bécs, 1664. december 25. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich: Acta coniarationem*, 19 (n. xvii).

³⁵ Bécs, 1665. január 1. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich: Acta coniarationem*, 20 (n. xviii).

elégedni a bíborosi kalappal évi 50 000 *ecus* jövedelem elvesztéséért cserébe. A mozgásba lendülő francia külügyi vezetés a Lippayval folytatott kapucinus templombeli megbeszélésről beszámoló december 18-ai jelentésre válaszolva 1665. január 10-én arra utasította Grémonville-t, hogy találkozzon és egyeztessen a Velencéből az örökös tartományokon keresztül Lengyelországba utazó Pierre de Bonzi bèziers-i püspökkel, aki viszont Zrínyi Péterrel folytatott titkos tárgyalást.³⁶ Mielőtt azonban Bonzi februárban Bécsbe érkezett volna, már január derekán megjelent ott Zrínyi Péter, aki találkozára hívta Grémonville-t, s hivatkozva a Bèziers püspökével folytatott egyezkedésére, közölte a követtel, hogy „bizonyos praktikákba” akar kezdeni „barátaival”, különösen pedig az esztergomi érsekkel.³⁷

Már ezekben az 1664/1665 fordulóján zajló eseményekben tetten érhető a francia diplomácia alapcélkitűzése, ami a későbbi, 1665. nyári, 1666. tavaszi és 1667. őszi tárgyalási „csomópontok” jellemzője volt: „gondot okozni a császárnak és időt nyerni.”³⁸ Időt nyerni, hogy egy a császárral kirobbanó konfliktus esetén a magyarok fegyveres felkelése biztosított legyen. Zavart kelteni, hogy a Habsburgok e fontos hátszaga tartósan destabilizálódjon. A Lippayval folytatott tárgyalásokra mindazonáltal még csak részben áll Szekfű Gyula Grémonville-re tett megállapítása, miszerint „az elégedetlen magyarok nyilatkozatait szívesen fogadta, sőt azokat provokálva, mind tovább taszította őket a lejtőn, melyen megindultak”.³⁹ Két nagyon fontos különbség figyelhető meg ugyanis a primás akciója és a francia irányba tett későbbi magyar lépések között.

Az egyik az, hogy Lippay a titkos kapcsolatot arra az esetre építette ki, ha maga XIV. Lajos „kedvét lelné”, „akarná”, illetve „találna” megfelelő „konjunktúrát” („Votre Majesté en voudroit trouver la conjuncture”). Nem kívánt feltételeket és határidőket szabni a franciáknak, nem követelt konkrét pénzüsszegeket, mint tette mindezt Vitnyédy 1665. júniusban, Wesselényi és Zrínyi Péter 1666 áprilisában (a nádor ekkor képviselői útján) majd decemberben, illetve Zrínyi és Nádasdy 1667. novemberben.⁴⁰ Grémonville ugyanakkor a primás

³⁶ Párizs, 1665. január 10. XIV. Lajos jegyzéke Grémonville-hez. *Bogisich*: Acta coniurationem, 22–23 (n. xx).

³⁷ Bécs, 1665. január 15. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich*: Acta coniurationem, 23–24 (n. xxi).

³⁸ *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 287.

³⁹ *Szekfű*: A XVII. század, 172.

⁴⁰ A források és a régebbi irodalom kritikai elemzésével lásd *Tusor Péter*: „Tractatus puncta inter regem Galliae et Ungaros”. Forráskritikai megjegyzések a Wesselényi-összeesküvés történetéhez, Századok, 2021, s.a. és „Propositiones Christianissimi regis plenipotentiario...exhibitae”. Ki volt „Ferdinandus” és „Osvaldus” a Wesselényi-összeesküvésben? (Újabb for-

szubsztilis mondataiból is egyértelműen kihámozta, hogy „egy ilyen nagy terv” (un si grand dessein) megvalósításához mindenképpen igényel valamiféle segítséget (par quelques petites assistances).⁴¹

A másik különbség az, hogy bár már jóval tónusosabban az uralkodóval szemben politizálva, mint a münsteri hercegpüspök korábbi 1664. október eleji bécsi megkeresésekor, a primás alapvető célja 1664 decemberében is ugyanaz, mint az előző hónapokban. Jelesül ami Zrínyi Miklósnál szintúgy a középpontban állt élete utolsó heteiben: a vasvári béke végrehajtásának megakadályozása a hadjárat továbbvitelével. Ennek érdekében ezúttal pedig XIV. Lajos, a francia „király támogatásának és segítségének megnyerése a török elleni támadásának folytatásához”, mivel „úgy vélik, a zavar, melybe így a császár kerülne, talán ösztönözni fogja a király hajlandóságát”.⁴² Az idézet Pierre du Bonzitól származik, aki e sorokat még a Zrínyi Miklóssal folytatott tárgyalásokról írja Párizsba Velencéből 1664. november 15-én. Méghozzá ama fontos kommentár és információ kíséretében, hogy szerinte a magyarok tévednek, mivel egy ilyen diverzió esetén a császár kiszolgáltatná őket az oszmánoknak. Bonzi a törökök elleni küzdelem helyett – az ő kiűzésük lehetősége a korszakra hadászati realitássá vált, ismételjük – a magyar politikai törekvések középpontjába a lázadást és az új király keresését helyezte: „meg kellene maradniok ajánlatuknál” – folytatja jelentését –, hogy Magyarországon, mivel annak szabadságát kívánják, forradalmat szítanak; s világosan fel kell tárnok előttem, hogy elképzelésük szerint milyen eszközökkel akarják elérni az idegen országból való király megválasztását”.⁴³

Egy új király választásának elképzelése Lippaynál kimondottan sosem jelenik meg a forrásokban, barokkos szövirágai azonban kétségkívül magukban foglalják ennek lehetőségét. Elkeseredettsége pedig elégségesen indokolja a trónváltás fontolgatását. 1663–1664-ben, szorossá és barátivá vált kapcsolatuk ismeretében, pedig nyilván azonos álláspontot képviseltek a fontosabb kérdésekben Zrínyi Miklóssal, melyhez a primás a bán halála után is tartotta magát.⁴⁴ Többek

ráskritikai észrevételek a rendi szervezkedés történetéhez), 2021, s.a.

⁴¹ „Il me fit assez cognoistre qu’ il avroit besoin de quelque assistance pour conduire et perfectionner un si grand dessein.” Bécs, 1664. dec. 18. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich*: Acta coniurationem, 17 (n. xv). (A mondat kontextuálisan a fentebb, a 31. j.-ben hozott idézet kipontozott részében található.)

⁴² *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 280; lásd még *Klaniczay*: Zrínyi, 786skk, különösen 791–797 is.

⁴³ Bonzi (aki a szakirodalomban akkori püspöki széke után „De Béziere” néven is szerepel) jelentése De Lionne külügyi államtitkárhoz. Velence, 1664. nov. 15. *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 280. Bonzira lásd alább, 76. j.

⁴⁴ Kapcsolatukra 1664-ben, Zrínyi életének utolsó heteinek biztosra vehető – de

között épp Bonzi imént idézett szavai bizonyítják, hogy az elképzelés a költő-hadvezérnél már nemcsak elvi sikon volt napirenden 1664 őszén. A továbbra is a törökellenes küzdelem lázában, kényszerében élő Lippayval szemben Zrínyi Péternél mindinkább a középpontba került ez a kérdés, kiváltképpen hogy Bonzi, mielőtt Lengyelországba indult volna, az ő magyar királlyá választásának lehetőségét is felvetette.⁴⁵ Elsődlegesen abból a célból utazott lengyel földre, hogy a trónról lemondani szándékozó János Kázmér utódaaként a francia király hatalomba kerülését készítse elő. Bonzi küldetésére, szerepére és személyére még vissza kell térnünk.

3. Macripodari csanádi püspök bécsi küldetései (1665. január és április)

Lippay 1664 karácsonya előtt visszatért az udvarból Pozsonyba. Hazavitte a törökök elől a császárvárosba menekített Szent Koronát,⁴⁶ szép szimbólumaként annak, hogy az ország sorsáról, önrendelkezéséről neki kell gondoskodnia. Ha ezekben a hetekben táplált is illúziókat afelől, hogy I. Lipót után egy Bourbon-házi magyar király fejére fogja helyezni a nemzeti ereklyét, ábrándjai hamarosan elpárologtak. A primás mihelyst értesült az általa forrófejűnek tartott Zrínyi Péter említett Bécsbe érkezteről⁴⁷ 1665. január közepén, azonnal Bécsbe küldte Grémonville-hez segédpüspökét, Macripodari Jácint csanádi püspököt. A görög származású, hosszú évekig Párizsban tanult s így franciául is jól tudó domonkos szerzetes 1645-ben még a konstantinápolyi császári követ környezetében barátkozott össze Szelepchény Györggyel, és az ő közvetítésével került a magyar javadalmasok sorába.⁴⁸ Komoly, több évtizedes diplomáciai tapasztalattal rendelkezett,

egyelőre nem dokumentálható – egyeztetéseire köztük: *Tusor*: A primás, a bán és a bécsi udvar, i.m. és különösen 238. Lásd alább a 87 j.-t is.

⁴⁵ Bonzi jelentése De Lionne külügyi államtitkárhoz. Velence, 1664. nov. 29. *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 280.

⁴⁶ Giovanni Chiaromanni 1665. december 27-ei jelentésében említi ezt. *Óváry*: Oklevélmásolatok, 217, n. 1347. Vö. *Pálffy Géza*: A legkevésbé ismert menekítés: a Szent Korona az 1663–1664. évi török háború idején, A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978) (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), szerk. Pálffy Géza, 273–320, különösen 301.

⁴⁷ Zrínyi elsődlegesen báni kinevezése miatt jött Bécsbe, mely igen vontatottan haladt. Vö. *Óváry*: Oklevélmásolatok, 216–217, n. 1343 és 1347.

⁴⁸ „Debeo celsitudini vestrae commendare humiliter et diligenter reverendum patrum Hiacinthum Macripodrium Graecum ordinis S. Dominici insignem et optimum sacerdotem pro titulari quodam honore ecclesiastico, prout exponet reverendissimus Zelepch[eny] et quantum illius viri amicitia possit hoc loco

melyet Lippay 1665-öt megelőzően is igénybe vett. Megbízásából 1649-ben és 1650-ben Rómában járt.⁴⁹ Személyének azonosítására és annak kihangsúlyozására, hogy a magyar episzkopátus egyik tagja révén képes volt Gremoville-jel anyanyelvén is tárgyalni, eddig nem került sor.

A csanádi püspök egy 2 soros üzenetet vitt Grémonville-hez, amelyben a primás azt kérte, hogy a francia követ ne hogy tudassa Zrínyi Péterrel mindazt, amiről közösen tárgyaltak decemberben, és Macripodari előtt se tegyen említést róla, sőt hogy még annak jelenlétében égesse el rövidke levelét. Utóbbit a követ vonakodott megtenni, nehogy gyanút keltsen a püspökben, és így esetleg kevesebb információhoz jusson tőle.⁵⁰ Érdeemes az esetet részleteiben felidézni, hiszen jól mutatja a primás rendkívüli óvatosságát: teljességgel még Grémonville-ben sem bízott igazán. Sőt ez az előjáték megerősíti, hogy Lippay tényleg nemcsak a törökök elleni háború folytatásához kívánt francia segítséget biztosítani a Grémonville-jel folytatott korábbi két megbeszélésen, diplomáciai virágnyelven elmondott sza-

rebus nostris etiam prodesse, et gratia celsitudinis vestrae in eo eius persona cum fructu collocari fusius enarrabit...”. Alexander Greiffenklau császári rezidens Lippayhoz, Pera, 1644. febr. 20. Primási Levéltár (PL), Archivum Saeculare (AS), Acta radicalia, Classis V, n. 549, fol. 18–19.

⁴⁹ Macripodarira (a korábbi irodalommal): *Juhász Kálmán: A csanádi püspökség története (1608–1699)* (Csanádvármegyei Könyvtár 29), Makó 1936, 84–87; többek között párizsi tanulmányairól értékes adatok kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveiben: Archivio Apostolico Vaticano, Archivio della Nunziatura in Vienna, Processi Canonici, n. 82; Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales, vol. 50, fol. 415r–430v; Dataria Apostolica, Processus Datariae, vol. 28, fol. 208r–216v. Macripodarira újabban: *Molnár Antal: Egy „magyar” püspök a török hódoltságban.* (Macripodari Jácint csanádi püspök levele Szelepcsényi Györgyhöz 1668-ban), LK 72 (2001) 65–75. A címzett (Szelepcshény) azonosítása téves, hiszen a megszólításból egyértelmű, a levél semmiképpen nem szólhatott egyházi személynek. Macripodari valószínűleg Annibale Gonzagának, a Haditanács elnökének írhatott, ami a püspök közvetlen udvari kapcsolatának bizonyítéka.

⁵⁰ „L’Archevesque de Strigonie m’a depuis deux jours envoyé un billet per un Grec, son suffragant, dans lequel il me prie en deux lignes, de ne pas parler au Comte de Serin de ce qu’il m’avoit communiqué, ni mesme à caluy qui me l’apportoit, me conyant de le brûler en sa présence, ce que je n’ay pu m’empescher de faire pour ne luy donner pas du soupçon, que du reste je pouvois prendre créance à ce qu’il me diroit. Cet homme icy est grec de nation, religieux de St. Dominique et qui à esté fort long temps a Paris. Il me fit un long discours des malheurs de la Hongrie, du desir que ces grand villes avoient de pouvoir avoir Votre Majesté pour leur Roy.” Bécs, 1665. jan. 29. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich: Acta coniurationem*, 24–25 (n. xxii).

vai ennél többet jelentettek. Az 1665. január 20-ai találkozóan Macripodarinak ugyanis arról kellett még tájékoztatnia a követet, hogy Lippay „magyar barátaival” Érsekújvár megtámadására készül, és ehhez kérte a franciák előzetes véleményét, támogatását. Vagyis a csanádi püspök a törökök elleni hadjárat folytatásába be volt avatva, következőképpen a primás nemcsak e célból kívánt titkos kapcsolatot kiépíteni Párizssal... A „grand dessein”, melynek megvalósításához segítséget igényelt a követtel folytatott megbeszélésein, nem csak az oszmánok elleni küzdelem folytatása volt. Hogy pontosan mi, azt Lippay néven nem nevezte, csupán körülírta, rutinos udvari politikusként tudta, hogy még a titkosított diplomáciai levelezés sem jelenthet tökéletes biztonságot. Nem véletlenül mondotta őt Grémonville titkos praktikára alkalmasnak.

Amiben ő maga is jártas volt. Macripodarinak adott válaszában a francia diplomata kifejezetten biztatta a primást az ostromra, mint a kereszténység és egyúttal Lippay számára hasznos vállalkozás megindítására. Kijelentette, hogy ez a legjobb mód az ügyek újrarendezésére Magyarországon, hiszen a császár még nem lehet teljesen biztos az oszmánokkal kötött béke szilárdságában. A kért segítség megadásáról viszont mélyen hallgatott. Mindvégig igyekezett beszéltetni Macripodarit, aki többek között beszámolt neki arról, hogy Magyarországon mennyien szeretnék királyukul XIV. Lajost. A püspök kijelentését Grémonville azzal a megjegyzéssel nyugtázta, hogy a magyarok mindig számíthatnak királya segítségére, ha a törökök háborút indítanak ellenük – arról, hogy fordított esetben mi történne, bölcsen egy szót sem szólt. A beszélgetés alapján a követ igazolva látta a Napkirály nevében a párizsi külügyi államtitkárságon megfogalmazott állítást, miszerint a magyarok nincsenek abban a tényleges helyzetben, hogy megmozduljanak, kiváltképpen amíg a császár nem viszi törésre a dolgot a francia udvarral.⁵¹

Roppant érdekes, hogy éppen a Lippay küldöttként őt felkereső görög származású csanádi püspököt hallgatva fogalmazta meg azon állítását Grémonville, miszerint „mindig könnyű lesz feléleszteni ezeknek a népeknek és a főuraknak a lelkesedését, akik folyton csak az újban reménykedve élnek”.⁵² Maga a primás ugyanis ezt követően már csak egyszer kereste meg a követet élete hátralevő közel egy éve során. Nem üldözte tervezetekkel, követelésekkel, sőt inkább Grémonville kívánt találkozni vele, hogy rábeszélje egy alkalmas időpont kiválasztására akciója megkezdésére.⁵³ Érsekújvár megtámadásának

⁵¹ Uo.

⁵² „Il sera toujours aise de réveiller l’esprit de ces peuples et des principaux Seigneurs qui ne vivent que dans l’espérance de la nouveauté.” Uo.

⁵³ Bécs, 1665. február 5. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich: Acta coniurationem*, 25 (n. xxiii).

tervét királyi jegyzék is üdvözölte Párizsból, és aláhúzta, miszerint ez nagyban akadályozná a császárt abban, hogy esetleg csapatokat vezényeljen Németalföldre.⁵⁴

Lippay tényleges elszántságát az ostromra mutatja, hogy az 1644–1645-ös Rákóczi-ellenes katonai szervezőmunkája után 1663 nyarán is aktívan bekapcsolódott a hadászati előkészületekbe.⁵⁵ Elképzelésével nem állt elszigetelten, Sennyey István veszprémi püspök és Batthyány Kristóf csapatai még a nyárelőn is be-betörték török területekre.⁵⁶ Ő Magyarország utolsó olyan prímása, aki saját, illetve más egyháziak és világi főurak bandériumára támaszkodva katonai megoldásokban gondolkodhatott. Végül azonban elállt a hadművellet megindításától. Passzivitásával nyilvánvaló bizonyítékát adta annak, hogy tényleges döntéseiben a realitások és nem a vágyak mentén mozgott. 1665. április elején került sor Macripodari második küldetésére a francia követhoz, de ennek fő témája már nem az oszmánellenes diverzió, hanem Lippay bíborosi kinevezése volt. Grémonville elmondása szerint Carlo Carafa nuncius arról tájékoztatta a Bécsen átutazó Bonzit, hogy a pápa nem igazán lelkesedik az iránt, hogy bíborosi kalapot küldjön Lippaynak. Grémonville ezt személyesen részletesebben is ki kívánta fejteni Esztergom érsekének.⁵⁷ Nem lehet eldönteni, vajon mindez csupán a francia diplomácia dezinformációja volt-e, hogy Magyarország prímását még inkább a Habsburgok ellen hangolja. Mindenesetre Carafa nuncius jelentéseiben és utasításaiban nem maradt nyoma ilyen tárgyú iratváltásnak, mint ahogy annak sem, hogy 1664/65 fordulóján a római császári követség különösebb lépéseket tett volna Lippay érdekében, aki egyébiránt ekkor már az egyedüli hivatalos császári jelölt volt.⁵⁸

⁵⁴ Párizs, 1665. február 20. XIV. Lajos Grémonville-hez. *Bogisich: Acta conirationem*, 26 (n. xxi).

⁵⁵ Magyar lovasság felállítása, illetve a nógrádi vár megerősítése érdekében ügködött. Levelei Lobkowitzhoz, Pozsony, 1663. június 29. és július 1. *Óváry: Oklevélmásolatok*, 199 n. 1241 és 1243.

⁵⁶ Giovanni Chiaromanni jelentése, Bécs, 1665. június 27. *Óváry: Oklevélmásolatok*, 225, n. 1410. Wesselényi nádor kapott szigorú felszólítást az udvartól, hogy járjon el ellenük.

⁵⁷ Bécs, 1665. április 7. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich: (n. xxxv)*. *Bogisich: Acta conirationem*, 32–33 (n. xxxv).

⁵⁸ *Tusor Péter: Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században (CVH I/3)*, Budapest–Róma, 2005, 156–159. Monográfiánkban a fenti történéseket nem érintjük, de jól beleillenek az ott megrajzolt képbe, színesítik és kiegészítik azt. (A fentiek árnyalására tegyük még hozzá, hogy a császári bíborosi nomináció kérdésében előtte is aktív Caraffa esetleg korábbi római információi alapján foglalt állást. Az ugyanis eléggé hihető, hogy VII. Sándor nem lelkesedett túlzottan az elképzelésért.

4. A primás francia tárgyalásainak megszakadása

Pázmány Péter második utóda a jelek szerint még ekkor sem veszítette el érdeklődését a bíborosi kalap iránt. A bíbor jelentősen megnövelte volna nemzetközi és hazai presztízsét, mozgásterét. Nem maradt fenn azonban adat arról, hogy élete hátralévő nyolc hónapjában bármiféle érdemi lépést tett volna akár ennek érdekében, akár a francia kapcsolat fenntartása terén. Nem hisszük, hogy arról lenne szó, hogy elfáradt és visszahúzódott volna, mint Pauler állítja, vagy hogy betegsége miatt netalán már egyenesen cselekvőképtelen lett volna.⁵⁹ Aktivitásának számos jele maradt fenn ebből az időszakból. Alighogy visszaérkezett második bécsi küldetéséről 1665. április elején Macripodari, a primás máris Lobkowitz hercegnek írt hosszú levelet, úgymond egyedül tőle várta Magyarország megmentését, illetve kifejtette a magyar rendek nélküli döntéshozatal problematikus voltát. Leírta álláspontját a béke megerősítése és a határrendezés kapcsán, s hangoztatta igényét bizalmas kapcsolatuk megőrzésére.⁶⁰ Ami lehet persze disszimuláció is, de inkább véljük egy újabb kísérletnek „házon belül”, és mint ilyent a francia vonal tulajdonképpen gyors elejtése, vagy legalább „talomba tétele” jelének. Udvarbéli szövetségei mellett hamarosan ismét a ma-
nzi választó felé fordul Lippay.⁶¹

Töretlen tettekrezségének bizonyítéka, hogy még a nyár közepe-
pén is foglalkozik például a Csáky családon belüli konfliktusok rendezésével,⁶² augusztus derekán a vármegyék mozgolódásáról tudósítja Zrínyi Pétert.⁶³ Az országos politika 1666 őszén, sőt még decemberben is érdeklődése homlokterében áll, sorra kapja a különféle politikai és valláspolitikai híreket a nádorról, Balassi Imréről, Felső-Ma-

Egyrészt Lippay évtizedes ambíciói nem tehettek túl jó benyomást és kont-
raproduktívá válhattak, másfelől bármilyen másik császári jelölt gyors kine-
vezése sem szolgálta volna a Kúria érdekeit. – A bíborosi méltóságra a kora
újkorban legújabbban: *A Companion to the Early Modern Cardinal* (Brill’s
Companions to the Christian Tradition 91), ed. by Mary Hollingsworth–
Miles Pattenden–Arnold Witte, Leiden–Boston, 2020, a különféle politikai
szerepekre különösen 198skk.

⁵⁹ Pauler: Századok, 348.

⁶⁰ Pozsony, 1665. április 13. Regesztája: *Óváry*: Oklevélmásolatok, 223, n. 1395.

⁶¹ Lásd alább 110. j.

⁶² *Tusor Péter*: „Irom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665) (Collectanea Studiorum et Textuum [CST] I/1), Budapest, 2015, n. 447–448.

⁶³ Bécs, 1665. aug. 20. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak *Bogisich*: Acta coniurationem, 45–46 (n. li).

gyarországról.⁶⁴ Báthory Zsófia fontos ügyekben kéri közbenjárását, tanácsát.⁶⁵ Legfőképpen azonban továbbra is aktív Bécs irányában. I. Lipótot még 1665. december 7-én is újabb beadvánnyal keresi meg a jól bejártott jezsuita magánútvonalon.⁶⁶ Sőt e hónap végi végrendeletét is úgy írja meg, hogy még bizakodik életben maradásában.⁶⁷ Hét évnyi bécsi udvari kancellári gyakorlat, a primási székben töltött harmadfél évtized után minden indulatossága ellenére volt annyi gyakorlati tapasztalata, hogy várjon a „kedvező konjunktúrára”. Az egyébiránt aktív, a korábbi bejártott udvari csatornákat, kapcsolókat továbbra is életben tartó esztergomi érsek „passzivitását” francia irányba inkább indokolhatja egyfelől ez a politikusi türelem, mintsem

⁶⁴ Bársony György és Hölgyi Gáspár Lippayhoz, Szepes, 1665. november 22.; „Büký”, 1665. november 26. Hölgy még 1665. december 12-én is írt neki Nagyszombatból. PL AS Act. rad., Class. X, Nr. 196, 32. cs., fol. 278–279; 271–272; 61. cs., fol. 186. Emellett levelezik, különféle pénzügyeket intéz az ősz folyamán a kamarával. Uo. 261–267. (Ide kapcsolódhat Nádasdy Ferenc, Bécs, 1665. október 13-ai levele is, de ennek címzettje nem a primás, hanem Zichy István. Uo., fol. 260.)

⁶⁵ „Legtöbbet akarnám érteni, édes apám uram, mint folyt és mi karban legyen kegyelmes urunk, koronás királyunk Őfelsége előtt a kassai traktának állapattya... másodsor: mit kellésék követnünk abban, hogy... a Calvinista praedicatorok a pataki külső várból az magunk saját bibliotecáját, melyet eleink magok sok költségén szerzették, a pataki Calvinista scholában ki hordották...” Beckó (?), 1665. december 8. Uo., fol. 275–276. – Emellett Zrínyi Miklós özvegye a pártfogását kéri, Esterházy Ferenc papját ajánlja. Csáktornya, 1665. december 5.; Pápa, 1665. december 16. Uo., fol. 273 és 278–280.

⁶⁶ „Demisissimo animo accepi heri sub seram noctem, quae illustrissima et reverendissima celsitudo vestra ad me dare dignata est 7. huius, una cum inclusis ad Caesarem, paratissimusque fui eadem Caesari praesentare iuxta praescriptum celsitudinis vestrae... priusquam has misissem ad postam, intelligo ex patre Miller se litteras celsitudinis vestrae tradisisse Caesari, huncque persistere in favore celsitudinis vestrae, sicut et ipsa maiestas sua promisit litteris...” Hermann Horst S.I. Lippayhoz, Bécs, 1665. december 16. Uo., fol. 281–282. A primás a címzett közvetítésével akart célt érni, ám a császári gyóntató P. Miller jobban látta, ha továbbra is ő közvetít. A konkrét ügyről nincs közelebbi tudomásunk.

⁶⁷ *Oláh Róbert–Tusor Péter*: Lippay György esztergomi érsek testamentuma (1665), *Lymbus* 18 (2019) 329–348, 334: „teszem ezen végrendeletemet lélekben és testben Isten jótéteménye által jelenlévőként, jóllehet lábaim néhány éve tartó gyengesége mellett más betegséggel is meglátogatott a Mindenható keze, mely bár nem látszik túlzottan súlyosnak vagy halálosnak, mégis az emberi lét törékeny volta miatt nem akarom végakaratomat tartalmazó rendelkezésemet elhalasztani” (a szövegközlésben corrigé: ‘praeter... debilitatem’).

Pauler iménti érvei. Mindenképp kritikával kezelendő Grémonville rövid megjegyzése a Párizsba írt 1666. január 7-ei jelentésben, miszerint a primás halála leginkább amiatt veszteség XIV. Lajos tervei számára, melyeket „egy napon Magyarországon megvalósíthatna”, mivel a „jó öreget már csak a rossz bánásmód miatti bosszú (vengeance) éltette, amit ebben az udvarban kapott”. Az állítást a jeles francia történész Jean Bérenger szinte készpénznek veszi.⁶⁸ Egészen halála pillanatáig érzékelhető elkeseredettsége ellenére mindazonáltal nem úgy tűnik, mintha Esztergom érsekét elsődlegesen indulatai vezérelték volna. A jelek szerint élete utolsó hónapjaiban is több irányban, folyamatosan tájékozódott, kapcsolatokat tartott, ahogy felelős államférfihoz és főpaphoz, valamint jó politikushoz illik.

Ugyanakkor kétségkívül Lippay saját személyes udvari befolyásának alakulása modellezi a legjobban Magyarország politikai térvesztését a Habsburgok vesztfáliai béke után átalakuló uralmi rendszerében, mely átalakulás I. Lipót 1658-as császárrá választását követően felerősödött. Olyanok szabtak feltételeket Esztergom érsekének az uralkodó nevében, olykor kecsegtették, máskor sarokba szorították, vagy csak egyszerűen figyelmen kívül hagyták álláspontját, érveit, akik még az udvar táján sem voltak akkor, amikor ő királyi magyar kancellárként részt vett a Titkos Tanács ülésein, majd primásként pedig szabad bejárása volt a császári lakosztályokba. Amennyiben nem akart passzívan asszisztálni kiszorulásához a döntéshozatalban, személy szerint éppúgy lépéskényszerbe került a vasvári békét követően, mint az egész magyar rendiség. S míg a rendiség végig szemben állt a központi hatalommal, Lippay számára ez jóval bonyolultabb kérdésként jelentkezett, hiszen bár rendi méltóságként, de mégiscsak ő volt évtizedekig ennek a központi hatalomnak egyik meghatározó, ha nem a legmeghatározóbb exponense Magyarországon.

További paradoxon volt személyes attitűdjében, hogy bel- és külpolitikai tekintélyét és mozgásterét a pázmányi és a korabeli nemzetközi mintákat követve hiába próbálta meg a bíborosi méltóság elnyerésével növelni, ehhez csak császári közreműködéssel juthatott volna hozzá. A bíboros-politikus netalán főminiszter figurája azonban az abszolutista monarchia kelléke volt, és a bécsi udvar nem követte el azt a hibát, hogy a magyar rendiség vezetőjét emelje a főhercegekkel egyenrangú státusba. Lemondva ezzel egy olyan „mézesmadzagról”, amelyet lám, még 1664/1665 fordulóján is bevetett, és amelyről Lippay a jelek szerint épp a francia diplomácia segítségével derítette ki, hogy ez esélytelen. Lett legyen Bonzi és Grémonville közlése valós vagy dezinformáció, a primásnak végképp be kellett látnia, hogy ezen

⁶⁸ Bécs, 1666. jan. 7. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich: Acta co-niurationem*, 55 (n. lxix); Bérenger, 289.

ambíciói már kontraproduktívak, és nemhogy növelik auktoritását és lehetőségeit, hanem épp ellenkezőleg, csökkentik azt.⁶⁹

A lipóti rendszerrel szemben fokozatosan kialakult strukturális és személyes antagonizmus ellenére sem zárhatjuk ki, hogy eltűnése Grémonville jelentéseiből nem(csak) kivárással, hanem a francia külpolitikával szemben táplált bizalmatlansággal is magyarázható. Miközben Vitnyédy és Zrínyi Péter állandósítja kapcsolatát a követtel, és egyaránt fantasztikus tervekkel ostromolja,⁷⁰ a primás hallgat. Átláthatta talán, hogy a Habsburgok melletti másik katolikus nagyhatalom számára ugyanúgy az európai hegemonia számít csupán. A *Respublica Christiana*, a katolicizmus ügye, az oszmánok elleni küzdelem keresztes ideája csak ennek érdekében fontos XIV. Lajos számára? Az alábbiakban különféle összefüggésekben erre keressük a választ.

5. A királyválasztás kérdése 1665-ben

A francia diplomácia lelkes, ám csupán szóbeli biztatása ellenére nem került sor Érsekújvár ostromára, sőt semmiféle kapcsolódó diverzióra a magyar rendi haderő részéről, mely inkább reális helyzetértékelésből, mintsem tétlenkedésből vagy csüggedésből fakadhatott. A szervezkedések folytatódása, illetve az országos felháborodás mértéke mindkettőt kizárja. A húsz évre kötött vasvári béke 10., utolsó cikkelye előírta, hogy a végrehajtás gyakorlati feltételeinek tisztázására a császár és a szultán a legelőkelőbb formában küldenek képviselőt egymáshoz. Walter Leslie és Kara Mehmed nagykövetek protokolláris kicserélésére 1665. május 30-án megtörtént a szőnyi határon. És bár Leslie követsége több részkérdésben nem tudott eredményt elérni, a Habsburg–oszmán államközi kapcsolatok legmagasabb diplomáciai szintre emelése hozzájárult a vasvári béke konszolidációjához és ezzel az európai közvélemény figyelmének lanygulásához. Ezzel a primási tervezetek fő célja, a törökellenes háború folytatása végleg lekerült a napirendről.⁷¹

⁶⁹ Vö. fentebb, 58. j.

⁷⁰ Vö. *Bogisich*: Acta coniurationem, 257–258 (n. ccc), 39–40 (n. xliii); 44–57 (n. l–lxxi), különösen n. lviii–lix és lxxi.

⁷¹ A birodalmi karrierjét Wallenstein megölésére alapozó Walter Leslie császári és királyi nagykövetségére: *Benczédi*: A Wesselényi-féle, 604; Bérenger, Francia–magyar, 277 (különösen 9. j.); *Wagner*: Der Wiener Hof, 133–134; valamint *R. Várkonyi Ágnes*: A Wesselényi-szervezkedés történetéhez 1664–1671, Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére (szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György), Budapest 2002, 423–460, 448–449. Az oszmánok gyengülését katonaként világosan felismerő Leslie titkos jelentése szerint Köprülü Ahmed nagyvezér közölte vele, miszerint a magyarok a lengyelekkel leveleznek, többen várukkal együtt hódolni akarnak, s a csá-

Maradt hát az uralkodóváltás, tekintettel arra, hogy a Habsburgok nem védték meg az országot, sőt feláldozták azt, hogy Nyugat-Európában szabad kezet kapjanak birodalmi, dinasztikus politikájuk folytatásában. E magatartás elégséges magyarázatként szolgált arra, hogy a magyar rendek feloldva érezzék magukat a hűségeskü alól, és a törökök kiűzhetőségének Zrínyi-féle axiómájára építve, magán- és vallási ellentéteiken nagy nehezen felülemelkedve országuk felszabadítását a Habsburgok nélkül képzeljék el.⁷² Mindez persze az aktuális nemzetközi jog szempontjából még rebellióknak számított, ami a katolikusokat, kiváltképpen az egyházi rendet igen kényes helyzetbe hozta a protestánsokkal szemben, lévén hogy a felekezeti küzdelmekben eddig fő szövetséges és támogató katolikus államhatalom ellen kellett fordulniuk. A konstelláció nem tűnhetett kecsesegetőnek a hazai klérus számára, még akkor sem, ha a leginkább szóba jöhető alternatíva egy szintén katolikus, ám távoli katolikus monarchia volt, mely a Habsburgokénál sokkal erősebb abszolutizmusával rendi szempontból sem volt ideális.⁷³

A primás tudatában volt annak, hogy Felső-Magyarország 1665 tavaszán már annak a hírnek a lázában égett, hogy a francia király Lengyelországban egy francia herceg: Condé vagy fia királyné választását készíti elő,⁷⁴ ami precedensül és közvetlen segítségül szolgálhatott egy hasonló magyar megoldáshoz. Az információt még Macripodari osztotta meg Grémonville-jel április elején, és a követ

szár jobban tenné, ha megbízható német őrséget tenne Kassára, Fülekre és máshová, végül biztosította róla, hogy a törökök nem fogják támogatni az elégedetleneket. Részletes feltárása legújabbban: Kolçak: Walter Leslie, 99–127. különösen 99. és 119–120. (csupán kereskedelmi téren, és néhány fogoly kiváltását tudta eredményként felmutatni, sem vallásügyi könnyítéseket nem nyert a Hódoltságban élők számára, sem az Érsekújvárral szembeni végek újjászervezése terén nem tudott dűlőre jutni); több további adat: Bogisich: *Acta coniurationem*, 281 (ad indicem); *Vanyó Tihamér*: A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683 (A Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3), Pannonhalma 1935, 41, n. 52 is. Leslie küldetésének igazi kuriózuma, hogy a Budáról érkező hírre, miszerint az ottani könyvtárban több régi, például az 553-as II. Konstantinápolyi Zsinatra vonatkozó kódex található, Bécsből utasítást küldtek a követnek, hogy kérjen engedélyt a szultántól megszerzésükre, sőt még többet is remélnek. *Levinson*: *Nuntiaturberichte*, 796 (n. 461) (1666. február 6.).

⁷² Vö. *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 277–279.

⁷³ Lippay kancellárként több alkalommal továbbított franciaországi hadi és politikai híreket Bécsből, a francia monarchia belső természetéről tehát megfelelő információk állhattak rendelkezésére. CST I/1, n. 71. 76. 103. 141.

⁷⁴ Louis II de Bourbon-Condé (1621–1686), illetve Henri Jules de Bourbon (1643–1709), apja haláláig Enghien hercege.

igyekezett meghagyni őt ebben a hitben.⁷⁵ A párizsi udvar ugyanis a francia származású lengyel királyné ösztönzésére valóban fontolóra vette, hogy az állam működőképessé tételével eredménytelenül kísérletező és uralkodásba belefáradt és lemondását fontolgató János Kázmér helyére elérje egy francia herceg megválasztását. Bonzi 1665. áprilistól egészen 1668. júliusig ennek érdekében ügyködött. Igyekezett elérni a királyválasztás szabályainak megváltoztatását. Egy francia kontingens érkezését Condé vezérletével csupán a svédek ellenállása hiúsította meg. Ennek nyomán, illetve hogy Párizs nem folyósított további segílyt, a királyválasztási szabályok megváltoztatása lekerült a napirendről, 1666 júliusában János Kázmér békét kötött Lubomirskival. Ezt követően Bonzi az ő megnyerésén fáradozott, hiába. Lubomirski 1667. december (január) 31-ei váratlan halála azonban jelentősen javította a francia pozíciókat, sőt a török fenyegetésre hivatkozva időközben Condé hadtestének megjelenése ismét napirendre került.

A lengyelországi francia tervek azonban nem tudták kiheverni a királyné Louise-Marie de Gonzague-Nevers 1667. májusi halálát. Ráadásul a devolúciós háborúba bonyolódó Napkirály, hogy megnyerje a pfalz-neuburgi herceg támogatását, átengedte neki a lengyel királyjelöltséget. Bonzi fő feladata ezután az lett, hogy hátráltassa János Kázmér lemondását, melynek feltételeiről és ütemezéséről 1668. áprilisa sikerült az egyezséget tető alá hoznia. A francia diplomata 1668. júliusban hagyta el Lengyelországot. Ügyködése egyetlen eredménye az lett, hogy mivel már 1666-ban megszerezte a maga számára János Kázmér nominációját a bíborosi méltóságra, X. Kelemen 1672-ben a pápaválasztó grémium tagjává tette. Lengyelországi működése teljes kudarcba fűlt, 1669. szeptemberben a szejm nemzeti királyt választott Wiśniowiecki I. Mihály személyében.⁷⁶

⁷⁵ „C’est un grec qui a de l’esprit et qui m’a dit que l’on est dans une grande espérance, en la haute Hongrie, que Votre Majesté fasse eslire en Pologne un Prince françois, de qui ils pourront avoir assistance en tous recontres; je luy laisse croire et du reste je n’ay eu de discours qu’en general, puisque dans l’avenir ces dispositions seront touiours meilleures”. Bécs, 1665. ápr. 7. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Bogisich: Acta coniurationem*, 32–33 (n. xxxv).

⁷⁶ Lásd milderre az alapvető lexikonok Bonzira vonatkozó szócikkeit, melyek meghatározóan e pozitivistá alapossággal megírt munkából merítenek: *Anne-Marie Gasztowtt: Une mission diplomatique en Pologne au xviième siècle. Pierre de Bonzi à Varsovie (1665–1668)*, Paris 1916 (repr. 2018). A korabeli francia külpolitika céljaira, jellegére, feltételeire: Jeroen Duindam, *Vienna and Versailles: The Courts of Europe’s Dynastic Rivals (1550-1780)*, Cambridge 2003, különösen 232skk; magyar nyelven újabban: *Tóth Ferenc: Zrínyi és a franciák Magyarországon 1664-ben, Határok fölött. Tanulmányok a költő,*

Bonzi lengyelországi működése világosan mutatja, hogy jóval többről volt, mint hogy „ebben az időben a lengyelországi francia párt Gonzaga Lujza Mária királyné vezetésével a nagy Condé idősebb fiának, d’Enghien hercegnek lengyel királlyá választását igyekezett elősegíteni”.⁷⁷ Egy dinasztikus alapon biztosított szövetséges állam a Habsburgok (és a német fejedelemségek) hátában a francia külpolitika kiemelt célkitűzése volt 1665-ben, melynek lehetősége: megvalósulása és kiváltképpen távlatai erős izgalomba hozták a magyar közvéleményt és politikai elitet. A lengyel elképzelés megvalósulása kétségkívül adott volna valamiféle realitást egy hasonló magyar megoldásnak. A gondolattal nyilván el-eljátszottak Párizsban, hiszen két dinasztikus szövetségi állam Közép-Európában hatékonyabban szolgálhatta volna a francia hegemonisztikus szándékokat. Magyarország elvonása a Habsburg-országok sorából ráadásul közvetlenül gyengítette volna az Ausztriai Ház területi és gazdasági potenciálját.

Ugyanakkor új problémaként jelentkezett a törökök elleni védekezés kérdése, tulajdonképpen mindkét ország esetében. Bonzi és Grémonville elszólásai, sokat sejtető utalásai akár Zrínyi Péternek és Macripodarinak és nyilván másoknak is, köztük Bethlen Miklósnak, csupán a megtartását szolgálták.⁷⁸ Nyilvánvalón már ekkor a Hugues de Lionnes francia külügyi államtitkár által többször nyíltan megfogalmazott „zavarkeltés és időnyerés”-t célozta csupán a párizsi politika.⁷⁹ Hiszen egy, XIV. Lajos nevében fogalmazott jegyzék már 1664. december 5-én utasításba adta Bonzi számára, miszerint „jelenleg két dolgot kell elutasítania, melyekről, úgy látom, azt hiszik, hogy előnyösesek számomra: az egyik Franciaország törökellenes elkötelezettsége, a másik az én magyar királlyá választásom; a dolgok jelenlegi állása mellett sem az egyik, sem a másik nem felel meg céljaimnak.”⁸⁰ Mindez tehát jó félévvel azelőtt, hogy 1665 nyarán kiderült: Bonzi lengyelországi küldetése elé komoly akadályok hárulnak, és a siker elérése roppant bizonytalan. Mind reménytelenebbnek bizonyult, hogy a Valois III. Henrik 1573–1574-es rövid közjátéka után ismét francia uralkodó üljön a lengyel trónra. A Jerzy Lubomirski herceg vezette lengyelországi Habsburg-párt ugyanis fegyveresen állt ellen, és gyakorlatilag polgárháborút robbantott ki ennek megakadályozására.⁸¹ A nemesi szervezkedés lelke, Vitnyédy István a probléma megoldását a Lubomirski ellen tervezett merénylet felvállalásával kívánta

katoná, államférfi Zrínyi Miklósról (szerk. Padányi József–Bene Sándor–Fodor Pál–Hausner Gábor), Budapest 2017, 289–298, különösen 290–292.

⁷⁷ *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 278.

⁷⁸ Vö. *Bogisch*: Acta coniurationem, 3–40 (n. iii–xliv), helyenként.

⁷⁹ *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 287.

⁸⁰ Uo., 282 (29. j.)

⁸¹ Vö. fentebb 76 j.

megoldani, egyúttal pedig 1665. júniusban egy szövetségi tervezet is átadott Grémonville-nek.⁸² Bár erre érdemi válasz a francia diplomácia részéről nem érkezett, Vitnyédy és vele együtt Zrínyi Péter kapcsolata a követtel töretlen maradt 1665 nyarán, őszén és telén. Grémonville a historiográfiából jól ismert módján igyekezett fenntartani a magyarok készségét,⁸³ anélkül hogy bármilyen garanciát is adott volna számukra.⁸⁴ Vitnyédy még 1666 januárjában is követelte a párizsi udvar válaszát nyári tervezetére.⁸⁵

Az egyházi rend és vezetője ugyanakkor a korábbi, szünni nem akaró hiperaktivitás után, 1665. áprilistól teljes hallgatásba burkolózik francia irányba. Lippay betegsége, láttuk, nem ad okot ekkora passzivitásra. A teljes reményvesztés, közügyektől visszavonulás szintén kizárható a primás politikusi vénája ismeretében. Láthattuk, más irányú aktivitása élete utolsó hónapjaiban végig töretlen volt.

6. Lippay pírmás politikai horizontja

Lippay, bár Pázmány lelkipásztori kvalitásai miatt ajánlotta őt a veszprémi püspökségre, 1635-ös udvari kancellári kinevezésétől kezdve a korabeli Európában korántsem rendhagyó módon egyszerre volt főpap és professzionális politikus. Kancellárként kétszer is részt vett a regensburgi birodalmi gyűlésen, 1636-ban II. Ferdinánd, 1640/41-ben pedig III. Ferdinánd kíséretében. Primásként rekordhosszúságú ideig, harmadfél évtizedig, kancellárságát beszámítva kerek harminc esztendőn keresztül volt a magyar belpolitika meghatározó alakja: a Habsburg-berendezkedés exponense, a *Burgban* pedig a magyar rendek érdekeinek képviselője. Négy nádor: Esterházy Miklós, Draskovich János, Pálffy Pál és Wesselényi Ferenc mellett maga a megtestesült közjogi stabilitás. Utóbbihoz, illetve más főurakhoz írt leveleiből jól nyomon követhető, ahogy mindinkább kiszorul a bécsi udvarban a tényleges döntéshozatalból. 1635-től püspök-kancellárként, majd 1642-től érsek-főkancellárként főként magyar belpolitikai, erdélyi és

⁸² Kiadva: *Bogisich: Acta coniurationem*, 257–258 (n. ccc), 1665. június 30-ai kísérőjelentése: 39–40 (n. xliii). Magyar fordításunk: *Tusor: Forráskritikai megjegyzések*, i.m., Függelék, 1. sz. Vitnyédynél az elsődleges cél a marsall foglyul ejtése és „jobb belátásra” készítése volt.

⁸³ A idézett magyar szakirodalom mellett lásd erre például: *Wagner: Der Wiener Hof*, 111.

⁸⁴ *Bogisich: Acta coniurationem*, 44–57 (n. l–lxxi), különösen n. lviii–lix és lxxi.

⁸⁵ Bécs, 1666. január 21-ei jelentésében Grémonville szó szerint idézte az ügyvéd szavait: „rogo scribe, quando veniet coniunctura, et quando habebimus responsum a rege Christianissimo; difficulter expectamus, ne sero veniat, quia instat commune periculum. Rogo scribas, quid sperandum sit nobis.” Uo., 57 (n. lxxi).

török ügyekben játszott meghatározó és – közjogi állásának és politikai talentumainak egyaránt köszönhetően – rekordhosszúságú szerepe a végéhez közeledett a császári–királyi környezetben. Megannyi hiperaktív tervezgetése mondott csődöt, például 1660 nyarán, amikor Várad megmentése érdekében Grazba utazott a császári udvar után.⁸⁶ Ennek ellenére hasonló eltökéltséggel munkálkodik az udvarban 1663–1664 folyamán Zrínyi érdekében,⁸⁷ és ezt folytatja a gróf halála után is: e tanulmány épp eme, mondhatni szokásos tervezgetésének részleteibe tekint bele. Lipót uralkodása alatti marginalizálódásának sorozatos és keserű eseményei, ezek személyes aspektusai azonban nem homályosíthatták el az 1635-től szerzett tapasztalatait, melyek nem korlátozódtak a magyar belpolitikára. A bécsi udvarban töltött évek után, 1642-től az udvari magyar kancellár és a kancellária alkalmazottai a fő hírforrásai a külföldi fejleményekről,⁸⁸ Rómából a ma-

⁸⁶ Lásd indulatos leveleit és benne érveit a nádorhoz a gráci tárgyalások eredménytelenségéről: CST I/1, n. 399–402. A magyar tanácsosok gráci állásfoglalásának egy példánya: Archives du Ministère des Affaires Etrangères (Paris), Correspondance politique, Hongrie, vol. 2, fol. 26r–28v (Opiniones D. Consiliariorum Hungarorum Graecy Graecii convocatorum super invasione Varadini a Turcis factae) (Magyar Nemzeti Levéltár [MNL] Országos Levéltár (OL), Mikrofilmtár, 40 033 d.). További példányai és elemzése: R. Várkonyi: A török kiűzésének eszméje, 495–497.

⁸⁷ *Tusor*: A primás, a bán és a bécsi udvar, 219–251; illetve ehhez lásd még Zrínyi érdekében adott instrukciójának kiadását és fordítását: Trinkell Zakariás primási gyóntató küldetése a bécsi udvarba (1664. augusztus), MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára (Nyerges Judit–Verók Attila–Zvara Edina), Budapest 2016, 706–714; Lippay primás követutasítása Zrínyi érdekében (1664. augusztus 16.), Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról (szerk. Padányi József–Bene Sándor–Hausner Gábor, Budapest 2017, 123–137. E vizsgálatok tanúsága szerint a Lippay–Zrínyi viszony még annál is jóval közelebbi volt az 1660-as években, mint azt a kapcsolat átértékelésének fontosságára a figyelmet helyes meglátással felhívó R. Várkonyi Ágnes bemutatta: Zrínyi Miklós szövetsége Wesselényivel és Nádasdyval a török ellen 1663-ban, TSz 27 (1984) 341–369, 360–361. Megjegyzendő, hogy Klaniczay Tibor még csupán Vasvár utánra tette közeledésüket (Zrínyi, 786skk).

⁸⁸ Ahogy azt ő maga is tette kancellár korában, illetve ahogy például Szelepchény György kancellár, illetve Orosy György királyi titkár hozzá írt levelei mutatják. Lásd CST I/1, n. 1–124; PL AS Act. rad., Class. X, n. 196, ad indicem (<http://anube.hu/ar/index.php>). Az udvari magyar kancellária kora újkori története: Vö. *Fazekas István*: A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között (Akadémiai doktori értekezés), Budapest 2018, különösen 96–111.

gyar *agenzia* látta el nemcsak itáliai, hanem Európa minden részéről származó információkkal.⁸⁹

Fennmaradt leveleiből jól adathozható rendszeres és töretlen érdeklődésének európai horizontja.⁹⁰ A már kiadott anyagból itt csupán három példát idézünk modernizált átírásban, amely világosan bizonyítja a primás nemzetközi szemhatáru reálpolitikai gondolkodását és aktivitását. Egy évtizeddel korábban, 1655 decemberében kelt levelének címzettje II. Rákóczi György, akit Lippay szemlátomást a lengyelországi beavatkozástól kíván visszatartani, felvázolva az aktuális nagyhatalmi konstellációt:

„Silesia is derék ország, cselekedhetik sokat, bizonyos, hogy vagon Őfelségének negyed félszáz kulcsos várasa Silesiában, közönségesen azt mondgyak felőle, az tudja jobban böcsülleni az Austriai Ház birodalmát, az ki Silesiát látta... Sőt az Sueciai király igen ajánlja magát Őfelségének, és kész homagiumot praestálni az Feudum végett, az mint egyéb Imperiumbeli fejedelmek szoktanak. Az Pápa igen vagon erette, hogy megbékéltesse az Catholicus fejedelmeket, az egész világra könyörgéseket rendelt, extraordinarius követét küldötte mind az Gallushoz, mind pedig az Spanyolhoz, és mast rendelik az helyt és időt, az hol összevgyülljenek az tractára. Az Lotharingiai Herczegnek öccse, Franciscus, az Gallusok deuotioiara állott. Nem törődnek rajta az Spanyolok, sőt nagy galibátul menekedtek meg. Egyébiránt kötellessek voltak addig békességet nem csinálni, míg Lotharingia ezeknek meg nem adatik. Azt csodálom én jobban, hogy az Spanyolok hadat mondottak az Anglusoknak, enni erőss ellenségek lévén annékül is, hihető, hogy vagon valami más reménségek.”⁹¹

Magyarország a kora újkorban székét legfiatalabbbként és legtovább elfoglaló primása tüpontosan látta, hogy a Habsburgoknak milyen tényleges mozgósítási potenciálja van, illetve hogy bármilyen szervezkedésnek a dinasztia ellen könnyen hóhérbárd lehet a vége – mint ahogy lett 1671-ben Magyarországon is. 1656 szeptemberében II. Rákóczi Györgyhez intézett levelének legfontosabb információja azon-

⁸⁹ Legújabbban és korábbi irodalommal és ottani forráshelyadatokkal: *Péter Tusor*, “Ad Praelatorum et alia huius Patriae negotia in Curia Romana promovenda”. *The Roman Agents of the Hungarian Bishops in the 17th Century*, Gli agenti presso la Santa Sede delle comunità e degli stati stranieri (secoli XV–XVIII) (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche 8), a cura di Matteo Sanfilippo–Péter Tusor: Viterbo 2020, 41–84, különösen 49–54.

⁹⁰ Átfogóan itt az Esterházy és a Wesselényi nádorhoz, az erdélyi fejedelmekhez és Rottal Jánoshoz intézett írásaira utalunk, CST I/1, 509–519 (ad content.).

⁹¹ Levele II. Rákóczy Györgyhez, Garamszentkereszt, 1655. december 27. CST I/1, n. 302.

ban az, hogy nemcsak a franciák eredendő Habsburg-ellenes attitűdjével volt tisztában, hanem azokkal az eszközökkel is, melyekkel a francia diplomácia élni szokott célja elérésében:

„Vagyon igaz Ófelségének bizon nagy hada. Az ötvenezer németnek semmi heya nincsen. Minap küldött Ófelsege mint egy tizennégy || ezer embert Olaszországban. Az helyett is mindgyárt még anni pénzt adatot ki másoknak fogadássára, es fogadhák is igen szaporán őket. Adgyon-e az lengyeleknek segítséget, Ófelsége mast sem resolvalta, úgy látom, magát, noha bizony igen vannak az Lengyelek érette, tudva is vagion elegendőképpen az Gallusnak az Austriai Ház ellen gonosz akarattya es machinatióia, kit az Suecusok által igyekezett végben vinni, ezt kegyelmednek igen titkon és confidenter írom, édes fiam uram. Ollyan hírünk is érkezett, hogy Prágában 19 nem kis renden valo személyeknek ütötték titkon el az fejét, mind álországban, úgy hogy még az executorok se tudhatták, kik voltak, csak azt ítélik, hogy az ellenséggel volt értelmek. Ezek maradgyanak kegyelmednél, édes fiam uram”.⁹²

Legvégül álljon itt a harmadik idézet, ugyancsak Erdély fejedelméhez, 1659 nyaráról. A primás itt a végül november 7-én, a katalóniai Fácánok-szigetén aláírt pireneusi békére utal, előrevetíti az északi háború (1655–1660) közeli lezárását.⁹³ De ami a legfontosabb: világosan látja, hogy a politikájának – ami egyben a korai újkori magyar politikai elité is volt – axiómája, a törökök kiűzése csakis megfelelő nemzetközi konstelláció esetén valósítható meg. A gyakori borulátásából rendre optimista tervezgetésekkel kivergődő érsek így ír a fejedelemnek:

„Talám az jó Isten, meglévén immár az békesség, minden bizonynyal az franczuz és spanyol között, az ki gyökere volt és fundamentuma mind az többinek, és az kik nélkül nem subsistalhatnak az több is, megszállja sziveket és megbékelteti az több keresztyén fejedelmeket is, és akkor csak az jövő nyárra is visszaadván kegyelmednek az vármegyéket, örömmel és vígan mehetünk az pogány ebre, örökös ellen-ségünkre.”⁹⁴

⁹² Levele II. Rákóczy Györgyhöz, Érsekújvár, 1656. szeptember 5. CST I/1, n. 305.

⁹³ További irodalommal: *Julia Costa Lopez*: Treaty of the Pyrenees (1659), Encyclopedia of Diplomacy I–IV (ed. by Gordon Martel), Hoboken (New Jersey) 2018, ord. alph./cron. (A fontosabb korabeli diplomáciai eseményeket és kurrens válogatott irodalmukat lásd ugyanitt).

⁹⁴ Levele II. Rákóczy Györgyhöz, Pozsony, 1659. június 18. CST I/1, n. 361.bis

Zrínyi Miklóssal ellentétben Lippaynak nincs elméleti politikai munkássága. A források hallgatása miatt 1665. évi magatartását korábbi „alkalmazott politológiájából” valószínűsíthetjük, amit ezek a mutatóba hozott idézetek jól illusztrálnak.

A bécsi udvarban a harmincéves háború derekán hosszú évek során pallérozódott politikai talentumának további bizonyítékául szolgál elképzelése, miszerint, „költségeiért és fáradságáért” 100 ezer tallérral kívánta rávenni a moldvai vajdát 1645 tavaszán, hogy török fegyveres segítség igénybevétele nélkül buktassa meg I. Rákóczi Györgyöt, és a Porta előzetes engedélyével Csáky Istvánt ültesse a helyébe.⁹⁵ Mindehhez hozzá kell még vennünk azt a kiemelt figyelmet, amit mindvégig Lengyelország felé fordított. 1645. márciusban közvetlenül kereste a lengyel egyházi rend segítségét I. Rákóczi György ellenében,⁹⁶ 1655-től nemcsak nagy teret szentelt a lengyelországi svéd hadjáratnak, hanem folyamatosan gondoskodott a Magyarországra menekülő lengyel egyháziakról.⁹⁷ Átlátta, hogy a svédek nemcsak az evangélikus államegyháziság részleges extrapolációjával kísérleteznek a túlnyomóan katolikus országban, hanem a lengyel rendiséget az abszolutista monarchia elveinek és gyakorlatainak expanziója is fenyegeti: „*Az nyavalyás lengyelek nagy ínséget szenvednek, úgy értem, az Suecusok alatt, mind lelki, mind testi szabadságokban igen megsérüdtenek, lehetetlennek tartom, hogy sokáig ebben maradjon az dolog...*”⁹⁸ A következtetést hamarosan le is vonta Magyarország számára: „*Bizonyos, hogy mi az lengyeleket szerettyük inkább és az ő szomszédságokat, nem is kívannyuk az Suecus szomszédságát, kit ha Isten ilyen csodálatosképpen meg nem zabláz vala, nagyob confusiót és zűrzavart csinált volna az keresztyénségben. Tartok attul, hogy ezutann is egymás között vissza ne vesznek az lengyelek*”.⁹⁹

⁹⁵ S.k. levele [Szelepchény Györgyhöz], 1645. ápr. 14. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Ungarische Akten, Miscellanea, Konv. A (1630–1647), fol. 173–174. Idézi: *Roderich Goos: Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen 1526–1690* (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 9), Wien 1911. 746.

⁹⁶ Lásd levelét Maciej Łubieński gneznói érsekhez, Lengyelország primásához. PL AS Act. rad., Class. V, n. 45.

⁹⁷ Számos idevágó forrás (menekült püspökök, szerzetesek levelei, Pálfalvy János szepesi prépost beszámolója): PL AS Act. rad., Class X, n. 196, leginkább 26. cs., 47–48. 84–86. 89–90. 109–110. 126–127. 142–145 és 160–161. fol.; MNL-OL Magyar Kancelláriai Levéltár, Litterae archiepiscoporum (A 30), n. 306. 308.

⁹⁸ CST I/1, n. 302

⁹⁹ Levele II. Rákóczy Györgyhöz, Pozsony, 1656. július 20.

* * *

A fentiek alapján bizonyítottnak vehetjük, hogy Lippay primás nemcsak a francia hegemonisztikus politika valós természetével volt tisztában, hanem annak kockázatával is, amit az önálló és rendi berendezkedésű Lengyelországnak egy másik abszolutista nagyhatalom érdekszférájába kerülése jelentene. Azt az előnyt, amit Franciaország katolikus jellege nyújthatott a svédekkel szemben, messze ellensúlyozta, hogy nem egy regionális hatalomról, hanem a pireneusi béke megkötése óta mindenki számára nyilvánvalóan a spanyolok helyére lépő új európai nagyhatalomról volt immár szó. Ez a nagyhatalom a Birodalomban komoly pozíciókkal rendelkezett. A primás még Bécsből kancellár korában követhette figyelemmel a francia központi hatalom kiépítésének folyamatát, a Richelieu ellen szervezett főúri lázadások, összeesküvések híreit maga továbbította Esterházy Miklósnak, Nyáry Istvánnak.¹⁰⁰ Tárgyalásai során azt is detektálhatta, hogy a francia katonai segítség az oszmánok ellen egyszeri gesztus volt XIV. Lajos részéről. A hadakozás folytatásához 1664/65-ben szavakon kívül már semmilyen támogatást nem kapott. Lippaynak az 1640-es évek derekán bizonyíthatóan a közvetlen rálátása volt a konstantinápolyi császári diplomácia működésére, és ennek révén a francia–oszmán kapcsolatokra is. Arra az évszázados érdekszövetségre, amely a Habsburgok ellenében a vallási különbözőség ellenére fennállott közöttük, és amelyben Magyarország csakis a törököknek behódolva találhatta volna meg a helyét. Ez Lippay számára legalább annyira elfogadhatatlan volt, mint Zrínyi Miklósnak.

Az elmondottak nyomán úgy véljük, hogy Lippay nemcsak azért tűnik el Grémonville jelentéseiből, mert türelemmel várt a „jó konjunktúrára”, hanem meg kell kockáztatnunk a felvetést, hogy a bécsi udvar mellett a párizsiban sem bízott igazán, és hamar kijózanodott a kezdeti eufóriából, amit a franciák gyakoroltak rá 1664. szeptember eleji pozsonyi látogatásuk során.¹⁰¹ Tette ezt akár Grémonville magatartása alapján, akár pedig azért, mert kül- és belpolitikai determinációi okán nem tartotta alkalmasnak Franciaországot a magyar nemzeti célok hathatós segítségére. Kortársként idejekorán felismerte azt, amit a modern történeti kutatás a következőképpen fogalmazott meg: „a források is, XIV. Lajos későbbi magatartása is világosan mutat-

¹⁰⁰ A Richelieu-ellenes főnemesi összeesküvések részleteivel, CST I/1, n. 71. 74. 75. 130.

¹⁰¹ Jean Coligny-Saligny tudósítását, benne Lippay a franciákat és királyukat életető latin nyelvű kijelentésével a vincennes-i francia hadilevéltárból közli: *Wagner*: Der Wiener Hof, 94. Vö. *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 279 (16 és 17 j.) is. Az időszak francia–magyar érintkezéseire: *Tóth*: Zrínyi és a franciák, különösen 294–296.

ják: a francia kormány sosem igyekezett visszaállítani Magyarország függetlenségét”.¹⁰²

Lippay nem állt egyedül az általunk kikövetkeztetett nézetével. Felső-Magyarországon sem lelkesedett mindenki a francia orientációért, Bocskai István zempléni főispán szerint „túl messze vannak és kegyetlenül kormányoznak”, mások pedig a szabad királyválasztás jogát féltették tőlük.¹⁰³ Mi több, maga a francia orientációt kezdeményező Zrínyi Miklós sem nyilatkozott róluk túl kedvezően *A török áfium ellen való orvosság* c. művében. Míg az olaszokról szemléto mást kedvező véleménnyel van, egyedül széttagoltságukat kifogásolja, a franciákról így ír: „Francuz nemzetről van mit mondanunk. Ez a nemzet bizonyára hadakozó, dicsőséges, hatalmas, de az is nyilván vagyon, mikor nem magának keres s nem magának hadakozik, nem igen sok jót várhatni tüle... Ahhoz a francuz, ha győzedelmes, eltűrhetetlen, ha nyomorodott, semmirekellő”.¹⁰⁴ Minderre nagyban ráerősítenek a legnagyobb valószínűség szerint épp 1665-ben keletkezett, és leginkább Nádasdy Ferenchez köthető *Elmélkedés/Oktatás* francia-ellenes erős sorai.¹⁰⁵

¹⁰² *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 291. A francia–magyar diplomáciai kapcsolatokra lásd ugyancsak Jean Bérenger nagyívú és rétegzetten kontextualizált áttekintését a magyar „magnásösszeesküvésről”: *La conjuration des Magnats hongrois (1664–1671), Complots et conjurations dans l’Europe moderne. Actes du colloque international organisé à Rome, 30 septembre – 2 octobre 1993 (Publications de l’École française de Rome 220), Rome 1996, 317–345, különösen 329–336.*

¹⁰³ *Benczédi*: Rendiség, abszolutizmus, 143, 19. j.

¹⁰⁴ Zrínyi Miklós *Összes Művei (Magyar Remekírók)*, szerk. Kovács Sándor Iván et al., Budapest 2003, 406; vö. Klaniczay, Zrínyi, 791–797; Tóth: Zrínyi és a franciák, 296–297.

¹⁰⁵ „Az francziát az alatta valóihoz irgalmatlannak, tyrannusnak affirmállyák mindenfelől lenni, úgy, hogy az törvénynek, az igazságának ne legyen semmi helle nála. Ragadozónak, fősvénnyek, istentelen ítéletőnek mondattik, kitt Isten büntetlen nem szokott hadni. Félő azért az fejedelem vétkeért az alatta valókra is ne terjedgyen s érjen az ostor. Leginkább az lengyelországi szomszédtságért kellenne az magyarnak az Franczián kapni... messze van, sok idegen fejedelem ditióján jönnének... Francia igen hamar változó nemzetség, könnyön el állana, kevés maga állandóbb hasznaért ki (az mint az históriák is megh mutatják) soha confoederatussivál állandó nem volt. Annak okáért miért kellés az nemzetten kapni, ki láczik csak ezekből is.” *Modern kiadása: Bene Sándor–Szabó Sándor: Oktatás jó elmélkedésre, HK 113 (2000) 437–476, 447–476, a idézett helyek: 475 és 476 (az átírás itt részlegesen modernizálva). További irodalommal R. Várkonyi Ágnes: Konföderáció a szomszédos országokkal, Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok, Budapest 2010, 333–345. Várkonyi Ágnes Zrínyi Miklósnak tulajdonítja az emlékirat-*

A korábbi kutatás állítását, miszerint a szemlátomást mind bizal-
matlanabb viszonyulás a francia politikához apátiába és diplomá-
ciai passzivitásba vitte volna Magyarország primását és vele együtt
az államalkotó egyházi rendet, el kell vetnünk. Annak ismeretében,
hogy a *status saecularis* köreiben, többek között Zrínyi Péter részéről
gőzerővel folyt szervezkedés, s az egész Királyság forrongott, nehe-
zen hihető, hogy a halála pillanatáig tevékeny Lippay és a többi pre-
látus ne érezte volna magát lépéskényszerben. Igaz, a korszak neves
ismerője, Jean Bérenger úgy véli, hogy a magyar főpapság konfeszi-
zionális identitása elnyomta a nemzeti önazonosságot, és a „főpapok
végeredményben kedvezőnek találták a királyi hatalmat és a császári
csapatok jelenlétét, ami vitathatatlanul előnyös volt az ellenreformá-
ciós politika szempontjából”.¹⁰⁶ Ezt az 1665-re vonatkoztatott kije-
lentést azonban nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk, hiszen az
alapjául szolgáló forrás beazonosítása téves. Az ugyanis nem Lip-
pay feljelentése Wesselényi ellen az uralkodóhoz, hanem igazolha-
tóan még Pálffy Pál nádor ellenében íródott több mint egy évtizeddel
korábban.¹⁰⁷

tot, az országbíró szerzőségével külön közleményben kívánok foglalkozni.

¹⁰⁶ *Bérenger*: Francia–magyar kapcsolatok, 290.

¹⁰⁷ ÖStA HHStA Ung. Akt., Fz. 176, fol. 152r–169v (Opinio Archiepiscopi Strigoniensis). A sorokból átsütő erős ellenérzések semmiképpen sem Wesselényire, hanem egyértelműen Pálffy Pálra illenek, akivel a kezdeti jó viszonyt követően Lippay sosem tudott kiengesztelődni. A szövegben, az előhozott vádak sorában több pozitív adat bizonyítja cáfolhatatlanul, hogy az irat Pálffy nádor ellen íródott, és így nem keletkezhetett 1653 után. Ilyen például, hogy Lippay azzal vádolja a palatinust, hogy az egyházi pályára lépő (kezdetben jezsuita) Pálffy Ferdinánd javait elragadta („Omnia bona mobilia et immobilia Ferdinandi Pálffy eripuit...”), illetve Pálffy János apáca lányát szintén kismiszte, továbbá Dévény várát törvénytelenül szerezte meg, sőt örökjogon még a pozsonyi királyi várra is igény tartott („non contentus tot pulcherrimis dominiis, nisi etiam regiam ipsam [sclt. arcem] habeat, ac dominetur coronae”) (fol. 166r–168r). A Pálffy–Lippay viszonyra lásd még: Anna Fundárková: Palatine Paulus Pálffy’s Conflict with Archbishop Georgius Lippay of Esztergom, *Historický časopis* 55 (2007) Supplement, 61–78. – Jean Bérenger téves azonosítása és az irat 164–165. oldalain alapuló következtetései (i.h.) teljesen hamis irányba vitték el a történeti diskurzust, mindenképpen korrigálandók (pontosabban törlendőek a historiográfia lapja-
iról). Sőt a befolyás és közeli viszony ismeretében, amit Lippay gyakorolt Wesselényire, az is érthetővé válik, hogy a nádor miért húzódozott sokáig a francia orientációtól, és csak 1666 tavaszától, vagyis a primás halála után (!) hajlott feléje Zrínyi Péter, Vitnyédy (és Széchy Mária) hatására. Vö. Pauler, Wesselényi, I, 91; *Bogisich*: Acta coniurationem, 61–64 (n. lxxix); Jankovics, A „Murányi Venus”, 413.

Ha bevonjuk a vizsgálatokba Velence bécsi követének, Giorgio Cornarónak kiadott jelentéseit, világosan látszik, hogy Lippay és az új horvát bán, Zrínyi Péter gondolkodása egy ideig még valamennyire együtt mozog a vasvári béke destabilizálása érdekében 1665 első hónapjainak még némileg képlékeny viszonyai között.¹⁰⁸ A primás és a bán kooperációja azonban már nem olyan elmélyült, mint Zrínyi Miklós idején volt, ez Grémonville tudósításaiból világosan kiderül. 1665 nyarára már jórészt külön utakon járnak. Zrínyi Péter ejtve a rajnai/birodalmi, majd a velencei szálát Vitnyédyvel szoros együttműködésben a francia orientáció vezéralakja lett.¹⁰⁹ A primás utolsó, teljesen kétségbeesett kapcsolatfelvételi kísérlete 1665 júliusában a Rajnai Szövetség vezetőjével pedig nem vezetett eredményre, ugyanakkor már megtetele is fontos bizonyíték arra, hogy nem maradt passzív, és a francia kapcsolat helyett/mellett másfelé is igyekezett tájékozódni élete utolsó hónapjaiban.¹¹⁰ A birodalmi út elzáródása után nyilvánvalóan egy új megoldást kellett keresni. Mi volt az új elképzelés? Kiadott, illetve hazai és bécsi levéltári források alapján megválaszolhatatlan kérdés. Egyedül a vatikáni kutatásoknak köszönhetően, a pápai diplomáciai iratok alapján találhatunk tényleges bizonyítékot arra, hogy az egyházi rend 1665 őszére egy saját és új politikai koncepciót dolgozott ki, képviselt és tett lépéseket megvalósítására. Ennek bemutatását és feldolgozását azonban egy másik tanulmány végzi el. Az operatív figura ebben már elsődlegesen nem – a betegsége okán fizikai mozgásában már akadályozott – Lippay, hanem a jövő embere, Szelepchény György.¹¹¹

¹⁰⁸ Vö. Franciscus Rački (ed.), *Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Fragepani illustrantia* (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium), Zagrabiae 1873, 7–10 és 13–15 (n. 3–5. 11–13). Részletesebben lásd majd az alábbi, 110. sz. j.-ben idézendő források tervezett elemzésénél, ill. kiadásánál.

¹⁰⁹ Ennek részleteire elsősorban vö. *Benczédi: A Wesselényi-féle, i.m.; Bérenger: Francia–magyar kapcsolatok, i.m.*

¹¹⁰ A kérdéssel külön közleményben kívánok foglalkozni a Franjo Rački által kiadott (*Acta coniurationem, 1–7 [n.1]*) „Regnum Hungariae in quali statu hodie versetur genuine aperire et detegere necessarium est...” kezdetű emlékirat közelebbi azonosítása és kísérőiratainak publikálása kapcsán (ÖStA HHStA Ung. Akt., Spezialia, Verschwörenakten. V: Frangepanische Akten, Fz. 316, Konv. A. 1665, 1667, 1669, fol. 1–4, n. 1 (Frangepán Ferenc Johann a Werner a Plittersdorfnak „ratione communicationis et correspondentiae per archiepiscopum Strigoniensem cum electore Moguntino pro adiuuanda Hungarica”, 1665. júl. 25.); fol. 5–9, n. 2 (Frangepán levele a mainzi választófejedelemhez).) Az emlékirat uo., fol. 10–17. Vö. *Benczédi: A Wesselényi-féle, 602, 15. j. Uő: Rendiség, abszolutizmus, 143, 22. j.*

¹¹¹ *Tusor Péter: „Et a pensare al successore in caso”.* Szelepchény György

7. Eredmények

Tanulmányunk alapvető célkitűzése az volt, hogy a kiadott francia diplomáciai források alapján feldolgozzuk Lippay György szerepét az úgynevezett „Wesselényi-féle összeesküvésben”, pontosabban a vasvári béke megkötését követően, az 1664 ősztől felerősödő rendi mozgalomban. Vagyis hogy a Pázmány-utódra irányuló biográfiai kutatásunk¹¹² kiegészítéseként feldolgozzuk az életpálya azon mozzanatát, mely a primás nevét leginkább ismertté tette a historiográfiában. XIV. Lajos bécsi rendkívüli követe, Jacques de Grémonville jelentéseinek és utasításainak beható elemzése, a mindeddig elmaradt részletes eseménytörténeti rekonstrukció több fontos megállapítás tételére jogosít fel bennünket.

1. A kapcsolat felvétele a francia diplomácia bécsi képviselőjével 1664 decemberében a magyar rendi vezetőknek a Rajnai Szövetséghez fűződő, 1663-tól kimutatható és uralkodói engedéllyel fenntartott kapcsolata összefüggésében értelmezhető. A Szövetségnek Elszáz grófjaként XIV. Lajos is tagja volt.

2. Lippay primás elsődleges célja decemberben Grémonville-jel ugyanaz, mint majd három hónappal korábban von Gallen münsteri hercegpüspökkel, a Rajnai Szövetség érkező egyik vezetőjével, aki csapataival érkezett Magyarországra, illetve Bécsbe. A hadjárat folytatásával, jelesül Érsekújvár ostromával kívánta megakadályozni a vasvári békekötés ratifikációját. A primás még 1665 februárjában is a sajátjának tekintett végvár ostromát tervezte. Tervét görög származású segédpüspöke, a domonkos szerzetesként Párizsban tanult Macripodari Jácint csanádi püspök útján hozta a francia diplomácia tudomására.

3. A francia segítséggel folytatott hadakozással irányt akart szabni I. Lipót politikájának, folytatni az oszmánellenes hadjáratot és megkezdni Magyarország felszabadítását, melynek katonai feltételei a korszakban már adottak voltak. (Ez húsz év múlva be is bizonyosodott.)

4. Az 1664. decemberi tárgyalások során valóban szóba kerül a primás részéről a franciákkal létesítendő titkos kapcsolat, egy bizonyos „nagy terv” (*grand dessein*) érdekében. Ez már nemcsak az uralkodó politikája (azaz tanácsosai/miniszterei), hanem kifejezetten I. Lipót ellen irányult volna, lévén, hogy az országot úgymond azért szolgáltatta ki

és a rendi szervezkedés (Egy nuncius jelentés forrásértéke), Levéltári Közlemények, 2021, s.a.

¹¹² Vö. fentebb, 11. j.

a törököknek, hogy a „magyarokat megfossza szabadságától és letörje”, illetve szabad kezét kapjon a franciák ellen.

5. Az evidensnek tűnő érdekazonosság ellenére 1665. április után Lippay primás eltűnik Grémonville jelentéseiből, szemlátomást nem folytatja az érintkezést, és nem él az 1664 decemberében fontolóra vett titkos kapcsolat lehetőségével sem. Ennek fő oka nem betegsége és ebből fakadó passzivitása volt, mint ahogy a kutatás eddig feltételezte, hanem az, hogy európai politikai tapasztalatainak, nézeteinek köszönhetően a „francia kapcsolat”-ra kellő kritikával tekintett. Nyilvánvalóan tisztában lehetett a párizsi udvarnak a bécsiét meghaladó abszolutista tendenciáival, illetve európai hegemonisztikus törekvéseivel, sőt talán évszázados török politikája alapvető természetével is. Zrínyi Miklós halála után a magyar rendi vezetők közül neki (és a kalocsai érsek Szelephény György udvari kancellárnak) volt megfelelő európai politikai látóköre, diplomáciai és kormányzati tapasztalata e tényezők felismeréséhez. Lippay számára,¹¹³ miként Zrínyi Miklós számára is, a behódolás a törököknek sosem volt reális opció.

6. Annak, hogy alternatív politikai program kidolgozására vajon sor került-e ekkor az egyházi rend részéről, a magyarországi és bécsi levéltárakban nincsen nyoma. A választ a vatikáni kutatásoknak köszönhetően kaphatjuk majd meg.

¹¹³ A Thököly-kori hagyomány Wesselényivel ellentétben ezt teljesen tévesen állítja róla. Vö: *Péter Katalin*: A múlt és a jelen a Thököly felkelés ideológiájában, *A Thököly-felkelés és kora* (szerk. Benczédi László), Budapest 1983, 199–204, 202–203.